

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΣΠΥΡΟΣ ΧΑΛΒΑΝΤΖΗΣ

A.M. 1115M021

Διπλωματική Εργασία

Τίτλος: Το Υπερβατολογικό Υποκείμενο στον Kant και στον Husserl

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Γ. Φαράκλας (Επιβλέπων)

Γ. Ξηροπαϊδης

Γ. Φουρτούνης

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
Κεφάλαιο Πρώτο.....	11
<i>1. Το Υποκείμενο στον Kant.....</i>	<i>11</i>
<i>1.1. Το Πλαίσιο του Χάσματος.....</i>	<i>11</i>
<i>1.2. Η Έννοια της Κριτικής.....</i>	<i>14</i>
<i>1.3. Οι Λογικές – Θεμελιώδεις Προτάσεις.....</i>	<i>16</i>
<i>2. Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις της Εμπειρίας.....</i>	<i>20</i>
<i>2.1. Οι Υπερβατολογικές Συνθήκες.....</i>	<i>20</i>
<i>2.2. Οι Θεμελιώδεις Αρχές του Καθαρού Νου.....</i>	<i>24</i>
<i>2.2.1. Αξιώματα της εποπτείας.....</i>	<i>24</i>
<i>2.2.2. Προλήψεις της Κατ’ αίσθηση Αντίληψης.....</i>	<i>25</i>
<i>2.2.3. Οι Αναλογίες της εμπειρίας.....</i>	<i>26</i>
<i>2.2.3.1. Πρώτη Αναλογία : Η Θεμελιώδης Αρχή της Μονιμότητας της Ουσίας.....</i>	<i>27</i>
<i>2.2.3.2. Δεύτερη Αναλογία : Η Θεμελιώδης Αρχή της Χρονικής Ακολουθίας Σύμφωνα προς το Νόμο της Αιτιότητας.....</i>	<i>28</i>
<i>2.2.3.3. Τρίτη Αναλογία : Η Θεμελιώδης Αρχή της Συγχρονικότητας Σύμφωνα προς το Νόμο της Αμοιβαιότητας ή της Κοινωνίας.....</i>	<i>29</i>
<i>3. Περί της Σχηματοποίησης των εννοιών.....</i>	<i>29</i>
Κεφάλαιο Δεύτερο.....	32
<i>2. Το Υποκείμενο στον Husserl.....</i>	<i>32</i>
<i>2.1. Το Πλαίσιο σκέψης του.....</i>	<i>32</i>
<i>2.2. Η Φυσική Στάση.....</i>	<i>32</i>
<i>2.3. Υπερβατολογική Στάση.....</i>	<i>34</i>
<i>2.4. Αποβλεπτική Μέθοδος.....</i>	<i>35</i>
<i>2.5. Αποβλεπτικότητα.....</i>	<i>37</i>
<i>2.6. Ενάργεια και Επαλήθευση.....</i>	<i>38</i>
<i>2.7. Η Καθολική Δομή του Χρόνου.....</i>	<i>40</i>
Κεφάλαιο Τρίτο.....	45
<i>3. Τα Ίχνη μιας Πραγματικής Φαινομενολογίας.....</i>	<i>45</i>
<i>3.1. Τι είναι ένα υποκείμενο ;.....</i>	<i>45</i>
<i>3.2. Σολιψισμός ή Εγωκεντρική Δυσχέρεια.....</i>	<i>47</i>
<i>3.3. Μορφή και Ύλη.....</i>	<i>50</i>
<i>3.4. Ο Λόγος στην Πραγματική Φαινομενολογία.....</i>	<i>52</i>

ΕΠΙΜΕΤΡΟ.....	55
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	57

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Θα ήθελα να ξεκινήσω με τις ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Γεώργιο Φαράκλα. Η συμβολή του ως ανθρώπου και η βοήθεια που μου έδωσαν οι συζητήσεις του σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, με ώθησαν να ερευνήσω περαιτέρω το θέμα που επέλεξα να φέρω εις πέρας. Και τον ευχαριστώ γι' αυτόν τον ρόλο του.

Η θεματική του υπερβατολογικού εγώ στον Kant και στον Husserl με την οποία προτίθεμαι να καταπιαστώ εδώ είναι μείζονος σημασίας. Οι δύο αυτές θεωρίες συνείδησης επέχουν θέση συμπλήρωσης ως προς την επίτευξη της οντολογικής υπέρβασης όπως θα παραθέσουμε αναλυτικότερα παρακάτω. Η πραγμάτευση και η έρευνα με την βιβλιογραφία που διέθετα έρχεται να συνοψίσει ένα υλικό που άπτεται πολλών και ενδιαφερόντων θεμάτων. Αρκετά από αυτά θα προσπαθήσω να τα εισαγάγω εντός της εργασίας μου αλλά η λεπτομερής εξέταση θα άπτεται ορισμένων εξ αυτών.

Τα ζητήματα που με απασχόλησαν στο παρόν πόνημα ήταν τα εξής : ο σολιψισμός, το υποκείμενο, η υποκειμενικότητα, οι δομές του υποκειμένου, τα πλαίσια στα οποία απαντά κάθε λόγος (ερμηνευση, διασάφηση, επαλήθευση, απόδοση λόγων πραγματικότητας και λογικής ορθότητας) οι κανόνες και κυρίως η έννοια της εμμένειας και εσωτερικά εμμενούς υπέρβασης προς την επίτευξη λογικό-οντολογικής θέασης της αλήθειας και της πραγματικότητας.

Αυτό για το οποίο προσπάθησα, ήταν να συγκεντρώσω το υλικό εργασίας μου και να μπορέσω να συμπεριλάβω και το δικό μου τρόπο θέασης πάνω σε αυτά τα ουσιώδη ζητήματα που συνάντησα. Σκοπός μου δεν ήταν να εξαντλήσω καθώς και να δώσω οριστικές λύσεις και απαντήσεις, αλλά να εξετάσω όσο μπορώ το θέμα μου και τις πηγές του. Εν ολίγοις, η κριτική και η αποτίμηση ερωτημάτων και θέσεων ήταν απόρροια μιας πραγμάτευσης που διεξήλθε όσο μπόρεσε συστηματικά ορισμένα κείμενα. Η συγκριτική μελέτη φιλοσόφων όπως ο Kant και ο Husserl, δεν επικεντρώνεται σε αναλογίες στενού θεωρητικά βεληνεκούς αλλά θεωρώ πως γίνεται προσπάθεια να εξαχθεί ένα νόημα ευρύτερης οπτικής πάνω στα ζητήματα που με απασχόλησαν. Ζητήματα όπως ο χρόνος και η λειτουργία του, ο σολιψισμός καθώς και τα δύο διαφορετικής αντιληπτικής σκοπιάς υπερβατολογικά εγώ, συμβάλλουν ουσιαστικά για την εξεύρεση δυνατής οπτικής και ανάγνωσης.

Έτσι λοιπόν εδώ θα επεξεργαστούμε ζητήματα περί της γνώσης και του τρόπου με τον οποίο γνωρίζουμε. Οι επεξεργασθείσες θεματικές κάνουν λόγο για την εξασφάλιση μιας στέρεας, υπερ – προσωπικής μορφής γνώσης ή από την άλλη για την ανάδειξη μιας υπερβατολογικής γνωσιοθεωρίας της εμμένειας και της εσωτερικής υπερβατικότητας. Το ερευνητικό μου ενδιαφέρον τείνει προς μια φιλοσοφία της καθαρής επερώτησης, της απαλλαγμένης από κάθε δεδομένο και εντελώς ανεξάρτητο κόσμο που στέκει απέναντι από το υποκείμενο. Μια φιλοσοφία της υπερβατολογικής επερώτησης, όπως βρίσκουμε συχνά μέσα στον Husserl, είναι συνάμα και μια

φιλοσοφία χωρίς προϋποτιθέμενες αρχές και παραδοχές. Αλλιώς το έργο της θα ήταν προδιαγεγραμμένο.

Ο Kant, βασικός εκπρόσωπος του γερμανικού ιδεαλισμού και ο Husserl, επίσης βασικός εκπρόσωπος του ρεύματος της φαινομενολογίας, έρχονται σε αντιθετική σχέση προκειμένου να φωτιστούν τα λεπτά σημεία στο πρόβλημα της γνώσης. Η υποκειμενικότητα και ο χρόνος αναδεικνύονται στην ιστορική τους μετα – καντιανή μετατόπιση και λαμβάνουν άλλα όρια και άλλους ορισμούς. Οριοθετούνται έννοιες και μέθοδοι που δείχνουν τις αποκλίσεις και τις συνάφειες μεταξύ των δύο.

Το καντιανό και μετά – καντιανό φαινομενολογικό υπόβαθρό συνδιαλέγονται πάνω σε σημαντικές πτυχές τους. Οι πτυχές αυτές θα φωτιστούν κατάλληλα προκειμένου να μπορέσω να παραγάγω μια ανάγνωση και αποτίμηση που θα κινούνται στη βάση μιας απόλυτης – μη εξαρτώμενης δομής της υποκειμενικότητας της ίδιας όσο και επερωτήσιμης υπερβατολογικά.

Το μετα-καντιανό πλαίσιο του Husserl δεν είναι τίποτε άλλο παρά η δήλωση μιας σχέσης συμπλήρωσης που θεωρώ πως ενυπάρχει μεταξύ των δύο φιλοσόφων. Αν και το πρόβλημα μετά δίνει την εντύπωση ενός πλαισίου αντίθεσης, τα πράγματα όπως θα προσπαθήσω να δείξω στη συνέχεια δεν είναι έτσι. Μια πιο δόκιμη ανάδειξη της θέσης μου είναι πως πρόκειται για μια συμπλήρωση ή για μια κάλυψη ορισμένων εσωτερικών κενών τα οποία και απαντούν στη γνωσιοθεωρητική μέθοδο που ακολουθεί ο Kant. Σκοπός μου είναι λοιπόν, να δείξω τι υπάρχει "κάτω" από τον καντιανό υπερβατολογικό χρόνο που χρήζει προσοχής, για μια πιο συγκεκριμένη και πιο λογική γνώση του εαυτού και του κόσμου.

Ο Guyer προσπαθεί να προσδώσει μια δικαιολογία στον Καντ και να τον στηρίξει σε αυτό που λέει ο ίδιος ο Kant "αναγκαία αποδεικτικότητα". Από την άλλη δεν παύει να εξετάζει κριτικά και με σαφείς διαφωνίες τους όρους μέσα στους οποίους κινείται η καντιανή φιλοσοφία. Τι απ' όλα αυτά ισχύει είναι για μένα ένα ζητούμενο που θα εξεταστεί κριτικά στο ανάλογο κεφάλαιο. Ο Cassirer εντυφά περισσότερο στον επιστημονικό λογισμό του Kant αναλύοντας με εμβρίθεια το στοιχείο της υπαγωγής σε μια γενική εννοιακή παράσταση, πράγμα το οποίο οδηγεί και στην ομογενοποίηση όπως θα προσπαθήσω να δείξω.

Μια τελευταία αν και βασική θεωρητική προσθήκη θα έρθει από τον Lacan. Χρησιμοποιώντας ορισμένα μεθοδολογικά εργαλεία θα δείξω πως ο Husserl συναντιέται μαζί του. Η δομή της υποκειμενικότητας στον Husserl σύμφωνα με την ανάγνωση που θα αναδειχθεί, μας επιτρέπει να εισαγάγουμε στην πραγμάτευση τον συμβολικό άξονα καθώς και μια πιο λεπτομερή ανάλυση αυτής της μη-γνώσης ή μη-σκέψης η οποία καθίσταται σημαντική για κάθε συγκρότηση του εγώ και του είναι του. Μια μη-σκέψη που είναι και η μόνη στην οποία μπορούμε να αποδώσουμε τον χαρακτηρισμό της σκέψης, αλλά όχι με την έννοια της συνείδησης ενός φυσικού εγώ και μιας φυσικής γλώσσας πραγμάτων.

Κατά τα άλλα, οδηγός μελέτης σχετικά με την ανάγνωση που έκανα στον Husserl και την υποκειμενικότητα που μας παρέχει, αποτέλεσε ο Πάνος Θοδώρου μαζί με τον Zahavi και τον Sokolowski. Τα κείμενα και τα άρθρα του, βοήθησαν για μια πιο εξειδικευμένη μελέτη σε ορισμένα σημαντικά σημεία όπως εκείνο της καθολικής δομής του χρόνου ή απόλυτης ροής. Εδώ εντοπίζεται το στοιχείο της ανοικτότητας και του μηδενός το οποίο και συγκροτεί διαρκώς και διαφοροποιητικά τον κόσμο και το εγώ ή ακόμη καλύτερα το εγώ ως τον μη ολοποιήσιμο κόσμο. Αυτό είναι που θα προσπαθήσω να αναδείξω στο τέλος της κριτικής ανάλυσης. Ένα υποκείμενο που συγκροτώντας τον κόσμο, συγκροτείται και το ίδιο ταυτόχρονα. Η καθολική δομή του χρόνου αφορά και αυτό το ίδιο καθώς και την μορφή ή τον εκάστοτε εμφανισιακό τρόπο που λαμβάνει η συγκρότηση της πραγματικότητας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο πλαίσιο της εισαγωγής θα προβούμε σε μια αδρομερή ανάλυση της πορείας της εργασίας. Τα στοιχεία και οι θέσεις που θα δοθούν, θα εξεταστούν αναλυτικότερα. Αυτό δεν σημαίνει όμως πως ο αναγνώστης δεν θα μπορέσει να παρακολουθήσει το πνεύμα του πονήματος. Πρόκειται για ένα συμπίλημα με τα βασικότερα σημεία που εντοπίζονται.

Αρχικά, αυτό το οποίο κρίνεται σημαντικό είναι ο χωρισμός των κεφαλαίων. Τα κεφάλαια είναι χωρισμένα έτσι ώστε να προκύπτει μια εξέταση όσο το δυνατόν περισσότερο συνεκτική. Τα κεφάλαια θα είναι δοσμένα με τρόπο τέτοιον ώστε να περιλαμβάνουν τα εξής γενικά πεδία εξέτασης : Το Υποκείμενο στον Kant, Το Υποκείμενο στον Husserl, Ειδικότερες Περιοχές. Οι τίτλοι των κεφαλαίων είναι γενικοί και θα περιλαμβάνουν υπο-περιοχές στις οποίες θα εξηγείται αναλυτικότερα το συγκεκριμένο πλαίσιο.

Στο πρώτο κεφάλαιο τίθεται η γνωσιολογία στον Kant . Οι μορφικές συνθήκες ή συνθήκες δυνατότητας βρίσκονται στο κέντρο του ενδιαφέροντος για τον φιλόσοφο από την Καινιζβέργη. Είναι και οι συνθήκες εκείνες που στοιβάζουν ολόκληρο το οικοδόμημα της σκέψης του. Θέτει ένα έδαφος εμπειρικής σκέψης και τις υπερβασιακές ή μορφικές συνθήκες της. Δεν μπορούμε να γνωρίσουμε κάτι χωρίς αυτές, γιατί διαφορετικά δεν θα μπορέσει να υπάρξει γνώση και εμπειρία. Χωρίς αυτές δεν καταγράφεται για εμάς αλλά και δεν εγγράφεται για το ίδιο το υποκείμενο αυτό που λέμε γνώση.

Στη συνέχεια, αυτό για το οποίο θα χρειαστεί να μιλήσουμε είναι οι ανώτατες θεμελιώδεις αρχές και αξιώματα. Αρχές που διέπουν αυστηρά ένα σύστημα γνώσης προκειμένου μέσα από αυτές και μέσω αυτών να φτάσουμε σε μια αποδεδειγμένη γνώση και κατανόηση των σχέσεων. Σχέσεις της εσωτερικής κατάστασης, σχέσεις που διαπερνούν το πνεύμα, υπόκεινται σε ενδιάθετες αρχές και αξιωματικές θέσεις που οδηγούν σε ένα αποτέλεσμα. Εδώ θα εντοπιστούν και οι όποιες περιοριστικές παραδοχές που έρχονται σε πλήρη αντίστιξη με έναν σύστημα και οικοδόμημα γνώσης. Όροι όπως "παραγωγή", "επιβολή" και "συγκρότηση" επίσης θα διαλευκανθούν. Το προγραμματισμένο ή προδιαγεγραμμένο του συστήματος θα πρέπει να εξεταστεί κι αυτό σε πλήρη συνάρτηση με το αν μιλάμε για την παραγωγή ή την συγκρότηση αντίστοιχα μιας γνώσης.

Οι δύο σφαίρες κατάληψης, αισθητηριακή και φυσικό-μαθηματική, θα αναλυθούν εκτενέστερα. Πρόκειται για δύο αναλογισμούς ή βελτιώσεις της εποπτείας μας, οι οποίοι μας δίνουν ως καταλήψεις δύο διαφορετικά αποτελέσματα, δύο διαφορετικά προϊόντα ως περιεχόμενα συνείδησης. Οι δύο μορφές συνείδησης στο Kant θα

φανερωθούν λεπτομερειακά με σκοπό σε ένα τρίτο κεφάλαιο να γίνει η ανάλογη αποτίμηση και κριτική. Ο Kant δεν σταματά να κάνει λόγο απλά για εκλέπτυνση ή βελτίωση της εποπτείας μας, για μια πιο καθαρή εποπτεία απλώς. Η έννοια της εποπτείας λαμβάνει ένα τελείως διαφορετικό περιεχόμενο στον Husserl και αυτό διότι εξετάζεται σε ένα άλλο, σε ένα δεύτερο πλαίσιο ως πλαίσιο του λόγου. Σε ένα πλαίσιο στο οποίο κρίνεται αυτό που είναι και το θέμα της εργασίας. Το υπερβατολογικό υποκείμενο. Το κρίσιμο ερώτημα είναι πού βρίσκεται το υπερβατολογικό υποκείμενο στον έναν και στον άλλον και αν μπορεί να κρατά μια τέτοια θέση και ένα τέτοιο όνομα στον Kant.

Το κλειδί του καντιανού γνωσιολογικού ζητήματος σχετίζεται με τις καθαρές έννοιες. Πρόκειται για τις κατηγορίες εκείνες που λειτουργούν ως σταθερές. Βρισκόμαστε στο έδαφος των ιδεατοποιημένων δεδομένων. Ορισμένες από αυτές τις έννοιες έχουν το ρόλο λειτουργικών συνθέσεων. Δηλαδή συνθέτουν και συνδέουν σχέσεις και καταστάσεις πραγμάτων. Πρόκειται για κανόνες σύμφωνα με τους οποίους προκύπτει ένα λογικό αποτέλεσμα κατάληψης αλλά όχι έλλογο. Από τις λειτουργικές αυτές έννοιες ως καθαρές ή ως κατηγορίες της νόησης, εξαρτάται και η λογική κατάταξη των προτάσεων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα γίνει η εξέταση και ανάλυση στον Husserl. Εδώ θα μιλήσουμε με όρους αναγωγής και βαθμίδας γνώσης. Θα επικεντρωθούμε σε βασικά ζητήματα όπως είναι τα δύο πλαίσια, τα δύο εγώ δηλαδή. Η φαινομενολογική – ψυχολογική καθώς και η φαινομενολογική – υπερβατολογική αναγωγή κατέχουν δεσπόζουσα θέση σε αυτόν τον φιλόσοφο.

Πιο συγκεκριμένα και για να κατατηρήσω λίγο τα πράγματα, αυτό το οποίο θα πραγματευτούμε θα είναι οι δύο σφαίρες γνώσης. Όροι όπως "γενική οντοθεσία" και "ακαταληψία", θα τεθούν στην ανάλυση. Από εκεί κάνει την γνωσιολογική του εκκίνηση. Περνά σε μια φαινομενολογική – ψυχολογική αναγωγή που όμως διατηρεί ή καλύτερα συνεχίζει να βρίσκεται στο έδαφος της ακαταληψίας και της γενικής οντοθεσίας. Αλλά εδώ θα δειχθεί αργότερα κατά πόσο πρόκειται για ένα πραγματικό σημείο εκκίνησης.

Η φαινομενολογική – ψυχολογική αναγωγή, αποτελεί τον επόμενο σταθμό ανάλυσης. Η μία από τις δύο σφαίρες ή αναγωγές στον Husserl, είναι αυτή της φαινομενολογικής – ψυχολογικής αναγωγής. Με τον όρο καθαρή ψυχολογία και καθαρή συνείδηση οδηγούμαστε θεματικά στο ανάλογα ανηγμένο πεδίο. Είναι το πεδίο εκείνο στο οποίο μας ανήγονται θεματικά τα πράγματα ως ενυπάρχοντα περιεχόμενα της συνείδησης. Είναι το πρώτο και δεδομένο συγκροτημένο εγώ. Θα αναλυθούν οι δομές του και οι διάφοροι συνειδησιακοί – αποβλεπτικοί τρόποι. Πρόκειται για ένα στατικό είδος αντίληψης των πραγμάτων. Είναι το είδος εκείνο που εν συνεχεία λειτουργεί μεθοδολογικά απλώς για τον ίδιο. Βρίσκεται εντός ενός πλαισίου κατάληψης και κατανόησης των πραγμάτων που έχει ρόλο παρενθετικό αλλά και στατικό. Από εκεί ο Γερμανός φιλόσοφος θα περάσει στη δεύτερη φαινομενολογική – υπερβατολογική αναγωγή.

Αφού αναδειχθεί η επιστημολογική και οντολογική διάσταση της πρώτης αναγωγής, θα περάσουμε στον υπερβατολογικό ιδεαλισμό του Husserl. Ένα υπερβατολογικό εγώ εντελώς διαφορετικό από εκείνο του Kant. Εδώ έχουμε ένα δεύτερο πλαίσιο. Ένα πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται ενεργήματα ανώτερου βαθμού. Πραγματοποιούνται ενεργήματα σύνθεσης άλλης ποιότητας από τα καταληπτικά ενεργήματα της εκάστοτε αποβλεπτικής συμπεριφοράς. Επίσης στο σημείο αυτό, εντοπίζονται και οι δομές που διέπουν το υπερβατολογικό εγώ. Έννοιες ερμηνευτικής κατεύθυνσης που αφορούν το πρώτο πλαίσιο ψυχολογικού εγώ αλλά εκπορεύονται από ένα άλλο εμμενώς υπερβατικό πλαίσιο που ερμηνεύει και διασαφηνίζει. Εδώ ερμηνεύεται αλλιώς αυτό που ονομάζουμε πραγματικότητα. Όχι όμως με την έννοια της ρεαλιστικότητας, γιατί τότε δεν θα ήταν εξαρτημένη ή ερμηνευμένη από την ίδια την υποκειμενικότητα. Πρόκειται για μια πιο αποκαθαρμένη και απαλλαγμένη από ακαταληψία ερμηνεία της. Μια υπερβατολογική γνώση αυτής που αναδεικνύει την ίδια την αποβλεπτικότητα και τον ορίζοντα της.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο, θα γίνει η προσωπική ανάγνωση και αποτίμηση. Θα αναδειχθούν ιδιαίτερες πτυχές και ζητήματα που αφορούν το υπερβατολογικό όπως αυτό απαντά και στους δύο φιλοσόφους. Επιστημολογικά ζητήματα θα τεθούν που θα άπτονται κυρίως του ζητήματος της εγωκεντρικής δυσχέρειας καθώς και του σολιψισμού. Το χάσμα από την έποψη της γνωσιολογίας αλλά και από την έποψη της οντολογίας θα διαδραματίσει το ρόλο του για την ανάλυση.

Ο χρόνος θα είναι σημείο κλειδί στην εργασία. Ο χρόνος καταλαμβάνει σαφώς διαφορετική θέση στους δύο φιλοσόφους. Από αυτόν θα εξαρτηθεί ο τρόπος σύνδεσης εμπειρικού και υπερβατολογικού εγώ. Ο τρόπος σύνδεσης των δύο εγώ ως πλαισίων κατάληψης. Θα προσπαθήσω να δείξω το τέχνασμα με το οποίο εργάζεται ο Kant για το δικό του γνωσιοθεωρητικό σύστημα. Ένα τέχνασμα που φανερώνει τον χαρακτήρα λήψης του ζητούμενου, ή πράγμα που είναι το ίδιο, ένα τέχνασμα που προδιαγράφει το αποτέλεσμα της κατάληψης.

Το προγραμματισμένο ή προδιαγεγραμμένο λαμβάνει σημαντική θέση στην ανάλυση που θα κάνουμε. Παρατηρείται με άλλους όρους στους δύο στοχαστές των θεωριών γνώσης, γεγονός που δείχνει και τις δύο διαφορετικές οπτικές του υπερβατολογικού. Η μία, η καντιανή οπτική, είναι εκείνη ενός κλειστού διανύσματος και μιας εγωκεντρικής δυσχέρειας. Είναι ο τρόπος παραγωγής της τάξης του "μέσα – έξω" ή της ανιστοιχίας πράγματος και νόησης, είναι και νοείν. Η άλλη, η χουσερλιανή οπτική, είναι εκείνη ενός ανοικτού διανύσματος ή αλλιώς ενός διανύσματος που συνεχώς αυθυπερβαίνεται. Η ανοικτότητα είναι σημαντική εδώ διότι έχει να κάνει με τον αποβλεπτικό ορίζοντα. Αποβλεπτικός ορίζοντας σημαίνει εμμένεια και κυρίως μια εμμενή υπερβατικότητα. Από τη μία η εννόηση ως ο τρόπος δοτικότητας και ερμηνεύσης των φαινομένων και από την άλλη το νόημα ως το συγκροτούμενο και δυνητικά διαφοροποιούν αποτέλεσμα της κάθε φορά ερμηνεύσης. Η αλήθεια και συμμετρικότητα έχουν να κάνουν αυστηρά με την ίδια την υποκειμενικότητα. Την ίδια στιγμή όμως, διατηρούν και διατηρούνται σε έναν

ανοικτό ορίζοντα που όσο μας παρέχει το πλαίσιο του αναγκαίου άλλο τόσο δείχνει και την υπερβατικότητα ως ανοικτότητα της ίδιας της χρονικής δομής.

Κεφάλαιο Πρώτο

1. Το Υποκείμενο στον Καντ

1.1. Το Πλαίσιο του Χάσματος

Για να ξεκινήσουμε να πραγματευόμαστε τα περί της καντιανής υποκειμενικότητας, κρίθηκε σκόπιμο να μιλήσω πρώτα για το πλαίσιο εντός του οποίου εντοπίζουμε αυτό το υποκείμενο. Ένα γνωσιολογικό πλαίσιο που καθορίζει αυστηρά και την όλη πορεία του ίδιου του Kant.

Εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα αφετηριακό γνωσιολογικό χάσμα. Ο Kant προσπαθεί λοιπόν να βρει αποδεικτικούς τρόπους να γεφυρώσει το νοεόν και το εἶναι, τη νόηση, το εσωτερικό και το εξωτερικό. Ζήτημα λοιπόν αποτελεί το ουσιώδες ερώτημα πως θα αντιστοιχήσουμε αυτό που σκεφτόμαστε με αυτό που είναι στην πραγματικότητα. Σαν να ρωτάει δηλαδή ο Καντ πως θα "βγω" από την εμμένεια, από τα γνωσιακά μου όρια για να φτάσω την πραγματικότητα. Αλλά το ερώτημα αυτό λαμβάνει άλλες διαστάσεις. Θα πρέπει να τεθεί ως εξής : Πως θα συμπεριλάβω ή τι συμπεριλαμβάνεται μέσα στην εμμένεια των γνωστικών μου ορίων;¹ Μια εξέταση των γνωστικών ορίων από τα οποία αρύονται και τα όποια κριτήρια για την κατηγορήση κατάφασης και πραγματικότητας. Πάνω σ' αυτή τη βάση θα προσπαθήσω να δείξω την εγωκεντρική δυσχέρεια² που όπως θα καταδείξουμε, διαπερνά το στοχασμό του.

Το χάσμα προϋποθέτει μια εκ των προτέρων αδυναμία να γνωρίσω. Ακόμη καλύτερα, προϋποθέτει ότι βρισκόμαστε σε ένα επίπεδο συνείδησης εντός του οποίου δεν γνωρίζουμε τον εξωτερικό κόσμο. Μας παρέχει την εικόνα μιας περατής συνείδησης του γνωστικού υποκειμένου από τη μία πλευρά και του αντικειμένου αυτή τη φορά από την άλλη. Και αυτό μπορούμε εύκολα να το βρούμε μέσα στον καντιανό στοχασμό. Οι πόλοι είναι δύο και αρχικά είναι τελείως διαχωρισμένοι μεταξύ τους. Όντες ανεξάρτητοι ο ένας από τον άλλον, στοιχειοθετούν το εν λόγω πλαίσιο. Σχηματίζουν στα μάτια του αναγνώστη μια α-διαφορία του ενός προς το άλλο. Όροι που στη συνέχεια θα δείξουν πως ο Kant τους διατηρεί στο επίπεδο για το οποίο μιλάμε. Η διαφορά εξ-ωθείται στο σύστημα του και παραμένει απέξω.

¹ I. Kant, '*Προλεγόμενα σε κάθε Μελλοντική Μεταφυσική*', μτφρ. Γ. Τζαβάρας, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 2013, σ. 75

² Η εγωκεντρική δυσχέρεια δηλώνει το πώς ο νου παραμένει περικλειστος στον δικό του χώρο με τις δικές του υπερβασιακές - επιστημολογικές συνθήκες. Μια εικόνα του νου σαν ένα κλειστό κουτί. R. Sokolowski, '*Εισαγωγή στη Φαινομενολογία*', μτφρ. Π. Κοντός, εκδ. Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα 2006, σ. 2

«Αν όμως η Κριτική δεν πλανήθηκε για τη διδασκαλία της για τη διπλή σημασία [αμφισημία] του αντικειμένου, δηλαδή ως φαινομένου ή ως πράγματος καθ' εαυτό· αν η δική της παραγωγή των εννοιών της νοήσεως είναι σωστή, αν επομένως και η θεμελιώδης αρχή της αιτιότητας εφαρμόζεται μόνο σε πράγματα με την πρώτη σημασία, δηλ. ως φαινόμενα, δηλ. εφόσον αποτελούν αντικείμενα της εμπειρίας, ενώ με τη δεύτερη σημασία τα πράγματα δεν υπάρχουν σ' αυτή, τότε η μία και η αυτή βούληση μπορεί από τη μία πλευρά να νοείται στην περιοχή των φαινομένων (ορατών πράξεων) ως υποταγμένη κατ' αναγκαιότητα στο φυσικό νόμο και επομένως ως μη ελεύθερη και όμως από την άλλη, καθώς η ίδια ανήκει σε κάποιο πράγμα καθ' εαυτό, να νοείται ως μη υποταγμένη σε αυτόν, άρα ως ελεύθερη, χωρίς σ' αυτό να παρατηρείται αντίφαση³.»

Στη προκειμένη πρόταση, καταγράφεται η καταστατική σκέψη του Καντ. Είναι μια πρόταση που αποτελεί τον μίτο για μια περαιτέρω εκτύλιξη του αφηρημένου γνωρίζειν.

Πιο συγκεκριμένα, το ζήτημα του πλαισίου που δηλώθηκε και παραπάνω εντοπίζεται με τους αντιθετικούς όρους του φαινομένου και πράγματος καθ' εαυτό. Το αντιθετικό ζεύγος που προκύπτει, μας δηλώνει ότι ο Γερμανός φιλόσοφος θέλει να χαράξει τις δικές του προκαταρκτικές αρχές για τη γνώση.

Εκείνο το μέρος, από το εν λόγω αντιθετικό ζεύγος, στο οποίο επιμένει είναι το πεδίο των φαινομένων. Είναι η σκοπιά εκείνη που μας επιτρέπει να έχουμε γνώση και εμπειρία.⁴ Μας λέει δηλαδή πως δεν μπορούμε να γνωρίσουμε κάτι αν δεν υπόκειται στην παραστατική μας ικανότητα. Αν κάτι δεν υπόκειται δηλαδή στον ενδιάθετο γενικό κανόνα της νοήσεως ο οποίος είναι και αυτός που ακολουθεί η τελεστική συνείδηση με σκοπό μια σταθερή και καθολική τάξη πραγμάτων. Εδώ εδράζεται το αυτό-περικλειόμενο καθεστώς του υποκειμένου. Η καντιανή εμμένεια του εσωτερικού δεν μπορεί να υπερπηδήσει τα όριά της.

Η νόηση εδράζεται σε ένα εμπειρικό πλαίσιο, πάνω σε κάποιες υπερβατολογικές συνθήκες για να μπορέσει να παραχθεί μια γνώση αντικειμένων. Παρακάτω θα μας πει το εξής :

« Όσο αθώος κι αν θεωρείται ο ιδεαλισμός εν σχέσει προς τον ουσιαστικό σκοπό της Μεταφυσικής (χωρίς στην πραγματικότητα να είναι τόσο αθώος), ωστόσο δεν παύει να αποτελεί σκάνδαλο της φιλοσοφίας και γενικά του κοινού νου το ότι είναι υποχρεωμένος να δέχεται υπό μορφή πίστεως της ύπαρξη των πραγμάτων του εξωτερικού κόσμου (απ' όπου ωστόσο αντλούμε το υλικό των γνώσεών μας ακόμα και

³ *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (B XXVII/B XXVIII ~ ελλ. έκδ. τ. 1, σ.54)

⁴ Ο.Π., (A 109 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.101)

αυτών που αναφέρονται στην εσωτερική μας αίσθηση) και το ότι, αν έλθη κανενός στο νου να την αμφισβητήσει, δεν μπορούμε να του αντιτάξουμε καμιά επαρκή απόδειξη⁵. »

Ένα χωρίο που μας προμηθεύει με την φράση εκείνη που μας βοηθά στην αυστηρή οριοθέτηση του καντιανού γνωσιολογικού ζητήματος. Η φράση αυτή είναι η πίστη την οποία έχουμε και σύμφωνα με την οποία δεχόμαστε την ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου. Σε συνδυασμό με την ως άνω παράγραφο, αναδεικνύεται το χάσμα. Το αντιθετικό ζεύγος μάς δείχνει καθαρά πως μιλώντας για γνώση μιλάμε στην ουσία για το πεδίο των φαινομένων και ό, τι εμπίπτει στην παραστασιακή μας ικανότητα. Αλλά παρ' όλα αυτά, μας λέει, πράγμα που οδηγεί σε παράδοξο, ότι μπορούμε να νοούμε τη νοητική ενέργεια ως ελεύθερη και μη υποκειμένη σε φυσικούς νόμους. Πως την αντιμετωπίζουμε δηλαδή από την ιδεαλιστική της και όχι από την πραγματική της σκοπιά.

Κοντολογίς, εδώ ο Kant μας παρέχει την πρωταρχική και έσχατη βάση δικαιολόγησης αλλά χωρίς να μπορεί να την ονοματίσει οντολογικά για να την εντάξει στα γνωστικά μας όρια⁶. Υπαινίσσεται κάτι δηλαδή χωρίς να μπορεί να το εξηγήσει και να το αναγνωρίσει. Παρέχει μια γνώση με αρνητικό πρόσημο, μια μη ερμηνεύσιμη κατά τον ίδιο γνώση και γι' αυτό μη αναγνωρίσιμη.

Η Κριτική του ακολουθεί μια δογματική πορεία αλλά αντιτασσόμενη στον δογματισμό. Η δογματική πορεία έχει να κάνει με αυτό που μπορεί να λεχθεί και ως λήψη του ζητουμένου. Πάνω σε αυτό ανακύπτουν πολλά προβλήματα για τα οποία θα γίνει λόγος στο τρίτο κεφάλαιο. Πάντως το ζήτημα αυτό είναι που μας οδηγεί να εγκύψουμε πάνω στο καντιανού τύπου προδιαγεγραμμένο και την προεξόφληση του αποτελέσματος ως αριθμητικής ενότητας του ταυτού.

Ο Kant κάνει την εκκίνηση της Κριτικής του θέτοντας και ένα αυστηρό πλαίσιο. Και λέγοντας αυστηρό, εννοούμε τις αφετηριακές προϋποθέσεις που θέτει ο ίδιος. Σκοπός του είναι άλλωστε να κάνει μια κριτική όχι στην ίδια τη γνώση και τον τρόπο αυτής να μας φανερώνεται - άλλωστε το πλαίσιο α-σχεσίας ή χάσματος δηλώνεται καθαρά με την απόσταση που εγκαθιδρύει ανάμεσα σε νου και πράγμα – αλλά στην γνωστική μας δύναμη ως τέτοια. Στα όρια της γνωστικής μας δύναμης και τη συνθετική λειτουργία της για την παραγωγή καθολικής και αναγκαίας γνώσης.

⁵ *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (Β XXXVIII ~ ελλ. έκδ. τ. 1, σ.64)

⁶ Σαφής αναφορά στη διάκριση του Καντ μεταξύ νοούμενου και φαινομένου. Η επόπτευση του εαυτού ως αντικείμενου της συνείδησης και αριθμητικώς ταυτού, επιτελείται λειτουργικά στο πλαίσιο του φαινομένου και υπό ένα αυστηρά ειπωμένο υποκειμενικό ενοποιητικό πρίσμα.

1.2. Η Έννοια της Κριτικής

Στην πρώτη εισαγωγή ο Kant ξεκινά εκθέτοντας και διακρίνοντας βασικούς όρους και αρχές της γνωσιολογίας του. Οι απαρχές της ίδιας της γνώσης αποτελούν σημείο ζωτικής σημασίας προκειμένου να ξεκαθαριστεί η πηγή της. Η κριτική λοιπόν αφορά το γνωστικό όργανο. Πριν προχωρήσει στην καθ' εαυτό γνώση και γνωστική σχέση, θέλησε να διερευνήσει τα όρια της γνώσης και του υποκειμένου έτσι όπως το θέτει εκείνος. Κι αυτό σημαίνει πως πήρε αρχικά το γνωρίζον υποκείμενο έτσι όπως είναι, στο πλαίσιο δηλαδή στο οποίο μας δίνεται όντας ξεκομμένο από τον κόσμο. Ύστερα άρχισε να παραθέτει το πολυμελές σύνολο συνθετικών νοητικών ενεργημάτων ως καθαρών εννοιών προκειμένου να παραχθεί η γνώση ενός αντικειμένου.

Πιο συγκεκριμένα, κάνει έναν αυστηρό διαχωρισμό μεταξύ απριωρικής και εμπειρικής γνώσης. Ό, τι αποκομίζουμε ως γνώση, δεν μπορεί να οφείλεται ή να στηρίζεται αποκλειστικά σε κάτι που ενέχει όρους εμπειρικής φύσεως. Η επαγωγική μέθοδος δεν τον ικανοποιεί.⁷ Δεν μπορεί να παραχθεί μια στερεή και αναγκαία γνώση από έναν συνειρμικό λογισμό που φέρνει και συνδέει τα στοιχεία και τα φαινόμενα με μια σειρά που δεν παραπέμπει σε κάτι που μπορεί να γίνει καθολικό με την έννοια της οικουμενικότητας. Κι αυτό διότι η σύνδεση στον συνειρμικό λογισμό μπορεί να αλλάζει συνεχώς. Όμως εδώ δεν προχώρησε τη σκέψη του παραπέρα όπως θα προσπαθήσουμε να δείξουμε στο τρίτο κεφάλαιο της κριτικής. Μας έδωσε μια φαντασία ή τελεστική νοητική ενέργεια η οποία στηρίζεται στο χωρισμό συνειρμικού και γεωμετρικού – μαθηματικού λογισμού, συνθήκη τέτοια που δεν της επιτρέπεται να συλλάβει αυτό που λέμε εαυτός. Ο εαυτός και η κυριότητα είναι το "ενδότερο" στρώμα της συνείδησης και των συνειδησιακών αποτελεσμάτων. Ο Kant δεν φτάνει σε μια διαπίστωση η οποία θα καταδείκνυε το συνειρμό ως τη μη σκέψη ενός ασυνειδήτου λογισμού ο οποίος και συγκροτεί το κάθε είναι ως αυτό που είναι αυτό το ίδιο, τη συνειδητή γνώση ως αποδεικτικά εναργή επ'άπειρον και στην δική της ιδιαιτερότητα.

Γι' αυτό αναζητά σταθερά θεμέλια, θεμελιώδεις αρχές και a priori όρους οι οποίοι θα προσδώσουν αυτή την σταθερή προσδιοριστικότητα στη σύνθεση των φαινομένων. Η γνώση για τον Kant πηγάζει πρωταρχικά από αυτούς τους a priori όρους και όχι από την εμπειρία ή καλύτερα, από την πραγματική επίκληση της εμπειρίας στην οποία και θα διαπίστωνε τον συνεχώς παραλλάξιμο και ρέοντα χαρακτήρα της.

Το γεγονός ότι δεν εμπιστεύεται την εμπειρία δεν σημαίνει ότι την αποκλείει τελείως. Αντιθέτως εκείνο που λέει είναι πως κάθε γνώση ξεκινά με την εμπειρία αλλά δεν πηγάζει από αυτήν.⁸ Εννοώντας δηλαδή πως δεν μπορεί να σταθεί κάτι ως

⁷ Ε. Κασσίρερ, "Καντ, Η Ζωή και το Έργο του", μτφρ. Σ. Γερογιωργάκης, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2006, σ. 243

⁸ Κριτική του Καθαρού Λόγου (B 33 ~ ελλ. έκδ. τ. 1, σ.105-106)

γνώση λαμβάνοντας υπ' όψιν μόνο μια συλλογή και σύνδεση στοιχείων υπό καθεστώς της επαγωγικής σύλληψης και κατάληψης. Ως συνθήκη δυνατότητας αυτής, τίθεται η υπερβατική ενότητα της κατάληψης ακριβώς διότι το αντικείμενό της παραμένει σταθερό. Στην τελευταία, το αντικείμενο δηλώνει μια ειδητική σύνθεση που δεν ιστοριοποιείται, δεν συγκροτείται από τον εαυτό του και διά του εαυτού του, παρά στέκεται όπως είναι στην σταθερή του τάξη και κατάληψη.⁹

Η επαγωγή είναι μια διαδικασία σκέψης και συλλογής δεδομένων η οποία μας οδηγεί σε επισφαλή αποτελέσματα. Σε δεδομένα που όσο κι αν διανυθούν, δεν παύουν να αποτελούν ένα συνονθύλευμα στοιχείων. Σε κρίσεις που όσο και αν αρθρώνονται δεν παύουν να ενέχουν υποκειμενικό και μόνο κύρος.¹⁰ Οι κρίσεις αποδεικνύονται επισφαλείς και μη σταθερές ακριβώς διότι τα φαινόμενα δεν συνδέθηκαν, δεν μπήκαν στη σειρά με έναν τρόπο ή πράγμα που είναι το ίδιο με μια σχέση που θα τους έδινε την αναγκαία αυστηρότητα και καθολικότητα.

Ο Kant εδώ θέτει το ζήτημα της σχέσης όλου και μερών. Εισάγοντας την επαγωγική σε αντιδιαστολή με την απαγωγική μέθοδο, κάνει λόγο για τον τρόπο με τον οποίο τα μέρη συναρτώνται στο όλον ή από την άλλη το όλον ενέχεται σε αυτά τα οποίο προσθέτουμε εμείς σε αυτό.

Το γνωστικό μας όργανο στη μέθοδο της επαγωγής, δεν τοποθετεί τα διάφορα στοιχεία σε σταθερές και συγκεκριμένες θέσεις. Εκλείπει η αυστηρή συνοχή και έτσι παραμένουμε σε ένα επίπεδο συνειρμικής γνώσης που δεν μας εξασφαλίζει κάτι περισσότερο από μια γνώση τόσο ιδιωτική όσο και συνεχώς παραλλάξιμη. Διανύουμε τα στοιχεία ένα προς ένα και τα συνδέουμε βρίσκοντας κατόπιν ένα κοινό χαρακτηριστικό σχέσης από αυτά. Σε όλα τα επιμέρους τα οποία διανύσαμε, εντοπίζεται ένα γενικό χαρακτηριστικό που τα κάνει να συμφωνούν με αυτό το Ένα ή το όλον. Το όλον εδώ όμως κατέχει μια θέση που ανά πάσα στιγμή μπορεί να αναδιαμορφωθεί και να παραχθεί κάτι άλλο.¹¹

Η ίδια η πραγματικότητα αλλάζει και αυτή από τη στιγμή που η κρίση είναι κρίση αντίληψης και όχι κρίση εμπειρίας. Η συνοχή και η τάξη της πραγματικότητας αλλάζουν από τη στιγμή που η σύνδεση των λογικών μερών στη πρόταση μπορούν να αλλάζουν. Συνεπώς καταλύεται ο παράγοντας της σταθερής θέσης και συνοχής.

Περνώντας στη λογική άρθρωση και διάρθρωση της πραγματικότητας, βαίνουμε προς μια πραγματικότητα που δεν μπορεί να διατηρείται σταθερή και να γίνεται αποδεκτή ως καθολική. Η εδώ πραγματικότητα λαμβάνει θέση ανεξάρτητη από την ίδια τη σύνθεση που συντελείται. Δεν έχει κανένα σταθερό νόημα, ως κανόνας και

⁹ Η μνήμη της εν λόγω συνείδησης, αφορά αποκλειστικά και μόνο μια ενθύμηση στην επανάληψη της οποίας δεν αλλάζει τίποτα. Και εδώ μένει ως άξιο απορίας πως το υποκείμενο επαναλαμβάνει τον εαυτό του και μάλιστα την πρότερη παροντική του αντίληψη, μένοντας απαράλλακτο και σταθερό ως αριθμητικά ταυτό.

¹⁰ I. Kant, "*Προλεγόμενα σε κάθε Μελλοντική Μεταφυσική*", μτφρ. Γ. Τζαβάρας, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 2013, σ.78..

¹¹ Ε. Κασσίρερ, "*Καντ, Η Ζωή και το Έργο του*", μτφρ. Σ. Γερογιωργάκης, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2006, σ. 244

νόμος της νόησης, το οποίο θα υποδείξει με ποια σειρά θα συναρμολογούνται τα διάφορα μέρη. Η πραγματικότητα μας διαφεύγει σε μια τέτοια σύνδεση. Μπορεί να υπερβαίνει την ενεργητική διαδικασία της σύνθεσης του εγώ και να εκβάλει πάλι σε ένα ασυνάρτητο υλικό προς σύνδεση¹².

Στο επίπεδο του συνειρμικού λογισμού δεν κατάλαβε ο Kant πως αντί για ένα εμπειρικό νόμο της νόησης, αντί για μια εμπειρικού τύπου δύναμη της φαντασίας, αυτός αποτελεί μια πιο πρωταρχική δομή της υποκειμενικότητας και του υποκειμένου. Ένας πιο εμμενής μηχανισμός που θέτει σε συνάφεια τα στοιχεία μέσα από τη διαφορά, την αυτό- διαφορά και την αξιοποίηση του λάθους. Μια κατάσταση της υποκειμενικότητας που σε διαφορετική περίπτωση θα λάμβανε υπ' όψιν τη διαφορά σε ένα υποκείμενο που δεν θα παρέμενε συμπαγές ύστερα από την προσθήκη καθαρών εννοιών, αλλά θα είχε τη δυνατότητα συνεχώς να υπερβαίνει τον εαυτό του όντας και το ίδιο χρονικά υπερβατικό εντός του εαυτού του. Φέρνοντας σε καθεστώς "επίφασης" ως έλλειψης την ίδια την εγωλογική παρουσία.

Σε αυτό εδώ το επίπεδο, στη φάση μιας a posteriori κρίσης και σύνθεσης των στοιχείων ο Kant κάνει τη διάκριση μεταξύ αντιληπτικών κρίσεων ή a posteriori και κρίσεων εμπειρίας ή a priori συνθετικών κρίσεων.

1.3. Οι Λογικές – Θεμελιώδεις Προτάσεις

Οι λογικές προτάσεις για τον Kant είναι τριών ειδών. Ξεκινώντας με τις δύο βασικές – αναλυτικές και συνθετικές κρίσεις – καταλήγει σε ένα τρίτο είδος που είναι αυτό των συνθετικών απριόρι.

Η μορφή των προτάσεων κατέχει θεμελιώδη θέση καθώς εκείνες στήνονται ως αρχές που διέπουν όλο το σύστημα της γνώσης και των καντιανών κρίσεων. Όπως θα φανεί στη συνέχεια, ο τρόπος που θεωρεί τις λογικές προτάσεις του ο Kant είναι ο αφηρημένος τρόπος μιας φορμαλιστικής σκοπιάς. Η φορμαλιστική σκοπιά που υιοθετεί, δεικνύεται στην πράξη με το να συνδέει εξωτερικά και σταθερά τα διάφορα στοιχεία και φαινόμενα. Βάσει αυτών θα κάνω την κριτική στο καντιανό γνωσιολογικό πλαίσιο καθώς θα δειχθεί και **ο φορμαλιστικός σκεπτικισμός**¹³ του Kant όπως θα μπορούσε να ονομαστεί.

¹² Κριτική του Καθαρού Λόγου (A 122 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.125)

¹³ Με τον όρο αυτό θέλω να δείξω το γεγονός πως η καντιανή συνείδηση δεν μπορεί να αναλάβει το καθεστώς της άγνοιάς της. Το στοιχείο του μηδενός. Μια σκέψη που αντλεί τις καταβολές της από το θεωρητικό corpus της λακανικής ψυχανάλυσης αλλά και με έντονες αντηχήσεις από την αποβλεπτικότητα του Χούσερλ.

Οι συνθετικές a priori προτάσεις αποτελούν για τον Kant και τη μεταφυσική του το πιο θεμελιώδες είδος αντικειμενικότητας¹⁴. Σκοπός της καντιανής μεταφυσικής είναι να εξαχθούν τέτοιες προτάσεις. Και μάλιστα συνθετικές a priori προτάσεις που έχουν εξαχθεί από άλλες του αυτού είδους.

Διαβάζοντας κανείς τον Kant, διαπιστώνει πως όλο το οικοδόμημα της αντικειμενικότητας την οποία γεννά, στηρίζεται σε μια πρωταρχική θεμελιώδη αρχή. Είναι η πρόταση της θεμελιώδης αρχής της πρωταρχικής συνθετικής ενότητας της καταλήψεως που αποτελεί το βασικό υπόβαθρο της καντιανής γνωσιολογίας¹⁵. Εδώ όμως ανακύπτει και το εξής παράδοξο. Αν η πρόταση αυτή είναι συνθετική δεν μπορεί παρά να έχει εξαχθεί από κάποια άλλη του αυτού είδους. Εμπίπτει δηλαδή στο πεδίο της συνεχούς ερμηνείας και εξήγησής. Αποτελεί κι αυτή μαζί με τις υπόλοιπες εξαγόμενες ένα συνθετικό απριωρικό προϊόν γνώσης.¹⁶

Από την άλλη, αν δεν εμπλέκεται σε ένα τέτοιο πεδίο, δηλαδή απλά βρίσκεται εκεί για να ονοματίζει τον τρόπο εξαγωγής μιας γνώσης, τότε χάνει κάθε σημασία. Βρίσκεται εκτός του πεδίου της σημασίας και της παραγωγής της γνώσης εντός των ορίων που έχει θέσει ο ίδιος ο Kant. Πρόκειται για μια αναλυτική πρόταση που δεν κάνει άλλο από το να οριοθετεί εξωτερικά τον τρόπο παραγωγής της γνώσης.

Στην πραγματικότητα υποβόσκει μια αναλυτική μέθοδος, η οποία λέει να διασαφηνίζεις την έννοιά σου πηγαίνοντας όλο και πιο "πάνω" στην εξήγηση. Και όντως, αφήνοντας κατά μέρος τη συνθετική μέθοδο παραγωγής της γνώσης μένουμε με την αναλυτική που κατά έναν τρόπο, όπως θα μπορούσαμε να τον εικονίσουμε, ανεβαίνουμε όλο και πιο "πάνω" σαν μια αυστηρή αναλυτική αλυσίδα που ο κάθε κρίκος αρμόζει τυπικά στον άλλον. Όπως θα προσπαθήσω να αναδείξουμε παρακάτω, στον Kant παρατηρείται αυτή η ουσιώδης αμφισημία και παραδοξότητα. Ένας φορμαλιστικός σκεπτικισμός που αποποιείται την σημασία, την ίδια τη γνώση δηλαδή η οποία και απαιτεί συνεχής ερμηνεία και διόρθωση του λάθους που τυχόν ανακύπτει. Ένας τέτοιος σκεπτικισμός που όχι μόνο δεν έχει επεξηγήσει τις αφετηριακές του προϋποθέσεις, οι οποίες στέκουν αφηρημένα στατικές ως δεδομένες γνώσεις, όχι μόνο ξεκινά από το επίπεδο της λήψης του ζητουμένου αλλά "δεν ξέρει τι λέει" στην ουσία του. Από τη στιγμή που θα αποδειχθεί πως οι προτάσεις τύπου $A = A$ δεν είναι αυτή η προφανής συμμετρικότητα όπως εξάγεται από τον γεωμετρικό λογισμό, τότε θα φτάσουμε να αναζητούμε ένα πιο ουσιαστικό υπερβατολογικό πεδίο που μας αναγάγει στη διαφορά και στη γνώση που εξαρτάται από την ίδια τη δομή της υποκειμενικότητας χωρίς η ίδια να μένει απ' έξω. Στην ουσία λοιπόν η ίδια η σύνθεση μένει έξω ως αντίθεση στην ταυτότητα. Σε μια φορμαλιστική ταυτότητα του υποκειμένου όμως.

¹⁴ I. Kant, "*Προλεγόμενα σε κάθε Μελλοντική Μεταφυσική*", μτφρ. Γ. Τζαβάρας, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 2013, σ. 43

¹⁵ *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (B 136~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.89)

¹⁶ Στο συγκεκριμένο σημείο, η πρόταση φαίνεται να παίρνει θέση ενός εδραίου σημαίνοντος και να μην αποτελεί αρνητικό προϊόν μιας εν των γίνεσθαι συνθετικής πρότασης. Μοιάζει να μην τίθεται από τη σκοπιά της σημασίας και του νοήματος πράγμα που σημαίνει ότι θα είχε τη δυνατότητα διαρκούς πραγμάτωσης.

Αρχικά, ξεκινά μιλώντας για τη διαφορά μεταξύ αναλυτικών και συνθετικών κρίσεων. Θέτοντας το ίδιο γνώρισμα της καθεμίας αναλύει τον τρόπο λειτουργίας τους.

Αναλυτικές είναι εκείνες οι κρίσεις στις οποίες το κατηγορούμενο εντοπίζεται ήδη μέσα στην έννοια του υποκειμένου. Το κατηγορούμενο εμπεριέχεται στο υποκείμενο κατά την ανάλυση του τελευταίου, σε σημείο τέτοιο που αυτό να μην χρειάζεται να εξέλθει για να καθορίσει τον εαυτό του. Κάνοντας μια αναλυτική επεξεργασία της έννοιας του υποκειμένου βαίνουμε αναλυτικά και προς το κατηγορούμενο. Αυτό δεν αποτελεί χαρακτηριστικό εξωτερικό αλλά σύμφυτο μέρος της ίδιας της έννοιας του υποκειμένου.¹⁷

Ένα παράδειγμα αναλυτικών κρίσεων είναι το εξής : «όλα τα σώματα είναι εκτατά». Το παραπάνω, αποτελεί ένα παράδειγμα που δείχνει με ευκρινή τρόπο την αναλυτική-συμφυή σύζευξη υποκειμένου και κατηγορουμένου.

Το ίδιο γνώρισμα που διέπει τις αναλυτικές κρίσεις, είναι το γεγονός ότι δεν μας παρέχουν περαιτέρω πληροφορίες. Δεν μας λένε κάτι παραπάνω από εκείνο που ανήκει ήδη στην έννοια του υποκειμένου κατά την ανάλυσή του. Γι' αυτό και θα μπορούσαν να ονομαστούν και διασαφητικές προτάσεις.¹⁸ Η εσωτερική αυτή σχέση και σύζευξη μεταξύ υποκειμένου – κατηγορουμένου είναι όμως αναλυτικής φύσεως. Δεν εξέρχεται από τον εαυτό της και δεν μπορεί να προκαλέσει και καμία ρήξη στο ίδιο το υποκείμενο. Από τη στιγμή που αυτό είναι ήδη προκαθορισμένο δεν μπορεί ούτε να αλλάξει αλλά ούτε και να αποτελέσει μια γνήσια γνώση για εμάς. Πρόκειται για ταυτολογία, για μια πρόταση κενή περιεχομένου που δεν μας πορίζει με επιπλέον υλικό. Συνεπώς τη διέπει η αρχή της αντίφασης που καθιστά τις κρίσεις αυτές ταυτολογίες.

Θα μπορούσαμε να επεξηγήσουμε τις αναλυτικές κρίσεις με τον εξής τρόπο. Το $A=A$ σημαίνει ό, τι αναφέρθηκε και παραπάνω. Το δεύτερο A έρχεται να επικυρώσει το πρώτο A . Και για να διανύσουμε πιο εξαντλητικά την επεξήγηση, το δεύτερο A δεν είναι κάτι άλλο, ως κάτι που αλλάζει και δεν αναφέρεται στο ίδιο το πρώτο A – εγώ, αλλά είναι ακριβώς μια επανάληψη και ένας λειτουργικός αναδιπλασιασμός του πρώτου εγώ. Το δεύτερο A νοείται ήδη μέσα στο πρώτο ως το κύριο όνομα όπως θα μπορούσαμε να το πούμε. Ένα όνομα και ένα υποκείμενο που δεν αλλάζει καθόλου.

Στο σημείο της επεξεργασίας των προτάσεων θα δειχθεί παρακάτω πως ο Kant θέτει ένα υποκείμενο σταθερό και στατικό, ένα υποκείμενο που παρότι του προσθέτει τη συνθετική αρχή και μέθοδο για να το καταστήσει ενοποιημένα κατανοητό, δεν είναι τίποτε άλλο από αυτό το ίδιο σε σημείο να μην μπορεί να διαφοροποιείται. Ένα υποκείμενο που παρά τη συνθετική αρχή και λειτουργία, δεν παύει να μένει σε μια

¹⁷ *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (B 190~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.172)

¹⁸ I. Kant, "*Προλεγόμενα σε κάθε Μελλοντική Μεταφυσική*", μτφρ. Γ. Τζαβάρας, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 2013, σ. 36

στέρα θέση, αναλλοίωτο από τις όποιες ετεροιώσεις, από τη στιγμή που επιμένει να βρίσκεται στο επίπεδο της συνείδησης του γνωρίζοντος υποκειμένου. Στο επίπεδο εκείνο που δεν το αφορά η εσωτερική αυτό-συγκρότηση και η εμμενής εσωτερική εξέλιξη των ίδιων των φαινομένων και του εαυτού του. Καταλύεται συνεπώς κάθε υπερβατικότητα του ίδιου του υποκειμένου ως αντικειμένου.

Από την άλλη, ορίζοντας τις συνθετικές κρίσεις μιλάμε σε ένα τελείως άλλο πλαίσιο από αυτό των αναλυτικών. Αν χαρακτηριστικό των αναλυτικών κρίσεων είναι η καθαρότητα, η μηδενική εμπειρική πρόσμειξη εντός τους, εδώ είναι το *a posteriori*.¹⁹ Η καταγωγή τους είναι εμπειρική και γι' αυτό πρέπει να διανύουμε επαγωγικά το ένα στοιχείο μετά το άλλο και να τα συνδέουμε σε μια ενότητα που εύκολα μπορεί να αλλάξει και πάλι. Στις συνθετικές κρίσεις βρισκόμαστε στην εποπτειακή διάσταση. Πράγμα που μας οδηγεί στην επαγωγική σύνθεση ή τον συνειρμικό λογισμό ο οποίος είναι διαρκώς μεταβαλλόμενος και δεν έχει εντός του καμμία σταθερή δομή για να διατηρηθεί ενοποιημένος έτσι όπως είναι.

Είναι γεγονός αναντίρρητο πως τον Kant δεν τον ικανοποιεί αυτή η ευμετάβλητη εμπειρική συνείδηση και ψάχνει για κάτι σταθερό. Ψάχνει για κάτι που θα προσδίδει στις κρίσεις την αντικειμενικότητα και καθολικότητά τους. Και αυτό δεν μπορεί να βρίσκεται σε μια σύνθεση που από τη μια στιγμή στην άλλη μπορεί να αλλάξει η ίδια και να αλλάξει και το περιεχόμενο μαζί της.

Το τρίτο είδος προτάσεων αφορά τις συνθετικές *a priori* κρίσεις που να μην γίνονται γνώσιμες από πριν αλλά αφ' ετέρου μπορούν να εξέλθουν από την καθαρότητά τους και να αναπαρασταθούν μέσω της εποπτείας. Εδώ υπάρχει σύνδεση έννοιας – εποπτείας και παράγεται η γνώση που αξιώνει ο ίδιος ο Kant για τη μεταφυσική του. Η εποπτεία εξασφαλίζει το αντικείμενο στην καθαρή έννοια.

Οι συνθετικές *a priori* κρίσεις είναι εκείνες που επιτρέπουν να μας δίνεται το κάτι παραπάνω²⁰. Να λαμβάνουμε ένα εποπτειακό υλικό το οποίο προσφέρει το ίδιο το αντικείμενο. Η συνθετική μέθοδος στηρίζεται στην προσεχτική διάνυση των δεδομένων, προσθέτοντας με τάξη το ένα στοιχείο δίπλα στο άλλο, και μας δίνει μια εικόνα. Αφού έχουμε θέσει ένα υπόδειγμα υπό μορφή μονογράμματος, μένει να το σχηματίσουμε και να το συγκεκριμενοποιήσουμε.

Το ζήτημα της συγκεκριμένης περίπτωσης, του *in concreto*, δείχνει στην αρχή πως υφίσταται μια επίκληση στην εμπειρία. Στη συνέχεια όμως θα αποδειχθεί πως πρόκειται μόνο για μορφολογική λειτουργική διάνυση και ενότητα της κατάληψης. Η σειριακή σύνδεση των στοιχείων τελείται σύμφωνα με καθορισμένες μορφολογικές λειτουργικές συνθέσεις ως νόμοι της τελεστικής νοήσεώς μας. Πάνω εκεί βασίζεται η έννοια της φύσης στον Kant και η συγγένεια των φαινομένων.

¹⁹ *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (A 176 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.176)

²⁰ I. Kant, "*Προλεγόμενα σε κάθε Μελλοντική Μεταφυσική*", μτφρ. Γ. Τζαβάρας, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 2013, σ. 36

Αν φύση είναι η συμπερίληψη των φαινομένων υπό το πρίσμα σταθερών καθορισμένων σχέσεων, τότε οι λειτουργικές αυτές σχέσεις είναι δυνατόν να επιβάλλονται σε όλα τα φαινόμενα, να αφορούν όλα τα φαινόμενα²¹. Αυτό που έχει σημασία για τον Kant είναι η επανάληψη της ίδιας και απαράλλαχτης ενοποιημένης ταυτότητας του υποκειμένου. Το υποκείμενο είναι εξ αρχής συγκροτημένο με ορισμένες αρχές και αξιώματα που του δίνουν και τη δυνατότητα να προσθέτει εκείνο τα στοιχεία που καθιστούν την παρατήρηση σταθερή και βέβαιη.

Αυτό που θα υποστηρίξουμε είναι πως ο Kant όχι μόνο αποκλείει τη διαφορά από το ίδιο το εποπτειακό πλαίσιο, από το πλαίσιο της πραγματικής εμπειρίας, αλλά αποκλείει και μια λογική ταυτότητα η οποία υπάγεται κι αυτή η ίδια στο καθεστώς των αμφισημιών και της συγκρότησης. Η διαφορά εκλείπει από δύο οπτικές. Από την οπτική ενός ψυχολογικού υποκειμένου που αποκτά την συνείδηση της αλλαγής του εαυτού του και των πεποιθήσεών του, ενός υποκειμένου όμως το οποίο το διέπει ένας άλλος πιο εμμενής και πρωταρχικός χρόνος. Και από την οπτική των ίδιων των προτάσεών του οι οποίες, για να έχουν σημασία, συμπαρασύρουν και τον εαυτό τους φτάνοντας να αναλαμβάνουν τις όποιες ολισθήσεις συμβαίνουν.

2. Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις της Εμπειρίας

2.1. Οι Υπερβατολογικές Συνθήκες

Αφού προηγουμένως είδαμε τις θεμελιώδεις προτάσεις, τώρα είμαστε σε θέση να αντιμετωπίσουμε το ζήτημα των αξιωμάτων και των αρχών που θέτει αφετηριακά ο Kant. Μπαίνοντας πιο βαθιά στη δομή που χαρακτηρίζει την υποκειμενικότητα, θα μπορέσουμε να βρούμε στοιχεία όπως ο χρόνος και ο χώρος. Η γνωσιακή ικανότητα του γνωρίζοντος υποκειμένου στηρίζεται στις καθαρές υπερβατολογικές συνθήκες αυτών των δύο εποπτειών, προκειμένου να αναπαραστήσει ένα αντικείμενο *in concreto* μέσω της διαδικασίας της σχηματοποίησης.

Ξεκινώντας από την καθαρή παράσταση του χώρου και του χρόνου, αυτές αποτελούν δύο από τους κατεξοχήν μορφολογικούς υποκειμενικούς όρους της αισθητικότητάς μας. Πρόκειται για δύο όρους οι οποίοι ως καθαρή ειδολογική μορφή της εμπειρίας μας, αποτελούν τη βάση για κάθε δυνατή εμπειρία αντικειμένου²². Είναι η ικανότητα εκείνη ή αλλιώς η δεκτικότητα, που μας επιτρέπει να

²¹ Ε. Κασσίρερ, "Καντ, Η Ζωή και το Έργο του", μτφρ. Σ. Γερογιωργάκης, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2006, σ. 253

²² Κριτική του Καθαρού Λόγου (Β 33 ~ ελλ. έκδ. τ. 1, σ.105-106)

αναπαριστάνουμε a priori τα αντικείμενα που θα σχηματιστούν με τη βοήθεια και των καθαρών εννοιών.

Από μια άλλη σκοπιά και μια περαιτέρω θεώρηση των ειδολογικών μορφών του υποκειμένου, αυτές οι καθαρές εποπτείες (χώρος– χρόνος) εκτός από υπερβατολογική συνθήκη δυνατότητας είναι και οι ίδιες καθαρές εποπτείες. Φανερώνονται δηλαδή όχι μόνο ως η υποκειμενική βάση της δεκτικότητας αλλά και ως συγκεκριμένη και οργανωμένη αντικειμενοποίηση, ομοιόμορφο και δεδομένο άπειρο μέγεθος²³. Σε αυτό το σημείο, αντικειμενοποιεί τους αισθητικούς όρους υπό τους οποίους θεάται την πραγματικότητα. Το προσχέδιο της εμπειρίας εμφανίζεται αργότερα ως αντικείμενο. Αλλά λαμβάνοντας υπ' όψιν τα όσα θα πει για τη σύσταση αυτών των όρων, η πρόβλεψη βάσει αξιωματικά καθαρών όρων, δεν αλλάζει σε τίποτα όταν παρατηρείται ως αποτέλεσμα και προϊόν στην αντικειμενοποίηση. Πάνω σε αυτό το κρίσιμο και άμεσο άλμα θα βασιστεί η κριτική μας στην συνέχεια.

Ο Kant εκκινεί από μια μεταφυσική έκθεση θέλοντας να δείξει το τι περιέχουν αυτές οι έννοιες. Έννοιες ως προς την προσπάθεια κατανόησης του μεταφυσικού τους ρόλου και καθαρές εποπτείες ως η υποκειμενική βάση δεκτικότητας. Θέλει να καταστήσει σαφές το τι σημαίνει αυτή η καθαρή εξωτερική εποπτεία και η χρονική εσωτερική εποπτεία αντίστοιχα για το δικό του γνωσιολογικό σύστημα.

Μας λέει λοιπόν πως ο χώρος και ο χρόνος δεν μπορούν να νοηθούν ως κάτι αφαιρετικό με την έννοια του κοινού στοιχείου που κατονομάζεται στα διάφορα εμπειρικά στοιχεία. Δεν ξεκινάμε από το πολλαπλό εμπειρικό για να συγκροτήσουμε το ενικό και το όλο της καθαρής εποπτείας. Εκείνο που συμβαίνει όμως είναι πως ο χώρος και ο χρόνος εμπεριέχουν εσωτερικά το κομμάτισμά τους. Έχουν εντός τους, καθότι μεγέθη άπειρα και ενικά, τις τμήσεις τους ως ομοιόμορφα μέλη του ενός και του αυτού χώρου και χρόνου²⁴.

Το γνώρισμα του μοναδιαίου θα αποτελέσει τη βάση την οποία θα επεξεργαστούμε. Γιατί αυτό το μοναδιαίο, είναι μονάδα μέτρησης που δηλώνει απλά ομοιογενή τμήματα του ενός και ενιαίου χώρου και χρόνου. Βρίσκεται σε έναν τόπο από τον οποίο τίποτα δεν μπορεί να ξεφύγει και τίποτα δεν μπορεί να αποτελέσει βάση για τη διόρθωση ενός λάθους. Δεν έχουμε να κάνουμε με υπερβατολογική επερώτηση υπερβατολογική του ίδιου του υποκειμένου και της καθαρής δομής του, πράγμα που θα οδηγούσε σε σύμμετρη εμμενή υπερβατικότητα υποκειμένου και αντικειμένου καθώς και διόρθωση αυτού. Είναι το ένα της μέτρησης και όχι το ένα της διαφοράς που θα το επερωτούσε στην ουσιαστική του βάση. Στον Kant δεν μπορείς να διαπιστώσεις κανένα ρήγμα στο υποκείμενο και την παράσταση του αντικειμένου.

²³ *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (B 162 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.138)

²⁴ Γ. Τζαβάρας, *"Ο Καντιανός Χρόνος κατά τον Χάιντεγκερ"*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννινα 1989, σ. 38

Συνεχίζοντας, ο χώρος και ο χρόνος είναι όπως μας λέει άπειρα μεγέθη και ακόμη καλύτερα, ιδωμένα ως καθαρές εποπτείες. Είναι τα κατεξοχήν άπειρα μεγέθη από μια διάσταση που τα θέλει να πρωτοτίθενται²⁵. Που τα θέλει ως άπειρα μεγέθη τέτοια που καθιστούν τις ενικές τμήσεις τους μετά ισάριθμα μεγέθη.

Όπως είδαμε και προηγουμένως για τη σχέση μέρους και όλου, εδώ φαίνεται αρκετά εύγλωττα τι θέλει να μας πει ο Kant για την προκείμενη σχέση. Δεν τον εξυπηρετεί καθόλου μια επαγωγική έποψη της σχέσης. Και αυτό διότι δεν μπορούν τα μέρη να συνδυαστούν και να διατηρηθούν επιτυχώς σε μια αυστηρά καθορισμένη σύνθεση. Ο συνειρμικός λογισμός έχει τη δική του υπερβατικότητα από τη στιγμή που οι παραστάσεις μας συνδέονται με έναν τόσο χαλαρό τρόπο. Δεν μπορεί να σταθεροποιηθεί μια αναγκαία και καθολική γνώση από τη στιγμή που ο δεσμός που την καθιστά αυτό που είναι μπορεί να αλλοιωθεί και να διαρρήξει τη χρονική αλληλουχία την οποία διανύσαμε.

Επομένως λοιπόν, ο χώρος και ο χρόνος, από τη στιγμή που πρωτοτίθενται ως καθαρές συνθήκες δυνατότητας της εμπειρίας αλλά συνάμα και ως άπειρα ομοιογενή μεγέθη, δεν μπορούν να δεχτούν κάτι που θα τα κρατά στο επίπεδο που δείχνει ένα συνονθύλευμα στοιχείων ακατάτακτο και που διαρκώς αλλάζει.

Η σχέση καθορίζεται από το όλον. Η αλληλουχία των μερών περιέχει τον αντικειμενικό όρο που την κρατά σταθερή. Όσο κι αν επιτελείται συνθετική διάνυση των στοιχείων στην εξωτερική εποπτεία, αυτή μας οδηγεί πάλι πίσω στην αναλυτική αρχή και σε προτάσεις που δεν λένε το κάτι παραπάνω. Η μη αντιφατική μορφή και το ταυτολογικό περιεχόμενο, καθότι μη υπερβατικό σε αυτό το ίδιο, μας στέλνει πάλι σε προτάσεις και κρίσεις αναλυτικές. Σκοπός αυτών είναι να αποδεικνύουν σταθερά κάτι το προβλεπόμενο από τη στιγμή που δεν ξεφεύγουν από την προδιαγεγραμμένη πορεία της πρόβλεψης που ενυπάρχει στις άμεσες εννοήσεις των αξιωματικών και θεμελιωδών όρων που έχουν τεθεί ως προϋποθέσεις

Ένα επιπλέον γνώρισμα των μορφολογικών όρων του χώρου και του χρόνου είναι η διάκρισή τους σε εμπειρική πραγματικότητα και υπερβατική ιδανικότητα²⁶. Ο Kant εδώ αποφαινεται πως οι υποκειμενικοί μας όροι, παρότι πρόκειται για καλούπια που μορφοποιούν ομοιογενώς, είναι και εμπειρικά πραγματικοί. Το γεγονός πως χρησιμοποιούνται για την αναπαράσταση των αντικειμένων τα καθιστά αντικειμενικά έγκυρα, δηλαδή σε αναφορά με τα αντικείμενα. Το αντικειμενικό τους κύρος δηλαδή εξαρτάται και αποδεικνύεται από τον ίδιο τον απριорικό τους χαρακτήρα. Από το γεγονός και μόνο ότι τα κατατμήσιμα μέρη της συγκεκριμένης σχηματοποίησης είναι ομοιόμορφα μέρη μιας ενιαίας ολότητας χώρου και χρόνου. Ο χρόνος και ο χώρος είναι ενιαίοι και απόλυτοι.

Το καθεστώς της υπερβατικής ιδανικότητας, αφορά τους ίδιους αυτούς υποκειμενικούς όρους στην καθεαυτότητά τους. Ως ανεξάρτητες θεμελιώδεις αρχές

²⁵ Ο.Π., σ. 71

²⁶ *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (Β 52/A 36~ ελλ. έκδ. τ. 1, σ.127-128)

της υποκειμενικότητας, αποτελούν αξιώματα από τη στιγμή που δεν παραπέμπουν σε κάτι άλλο για να εδραιώσουν τη λειτουργία τους. Είναι υπερβατολογικοί όροι που καθορίζουν το υποκείμενο και ανήκουν ουσιαστικά στη δομή του. Κάνοντας αφαίρεση από κάθε συγκεκριμένη παράσταση σε χώρο και χρόνο και μην λαμβάνοντας υπ' όψιν τους όρους αυτούς ως καλούπια παράστασης φαινομένων, εκείνο που μας μένει είναι οι απριωρικοί όροι ως υποστρώματα. Τους βλέπουμε από τη σκοπιά της μη συμμετοχής τους στην παραγωγή της εμπειρικής γνώσης²⁷.

Ο Kant εδώ λέει κάτι το οποίο δεν μπορεί να το προχωρήσει παραπέρα. Δεν μπορεί να κάνει μια αναγωγή στους ίδιους τους όρους υπό τους οποίους σκέφτεται και να διαπιστώσει όχι μόνο την αντίφαση στην οποία έχει υποπέσει αλλά και το γεγονός πως ο χώρος και ο χρόνος δεν μπορεί να είναι απόλυτοι σε μια πιο πρωταρχική, με την έννοια της αποβλεπτικής εμμένειας, αλληλουχία.

Του λείπει η αναγωγή εκείνη που θα του επέτρεπε να εξετάσει πιο ουσιαστικά τους όρους που λαμβάνει ως δεδομένα απόλυτους καθώς και να αναγάγει σε αντικείμενο τον ίδιο τον τρόπο με τον οποίο τελεί την κατάληψη της πραγματικότητας, την ίδια τη νοητική διαδικασία του ενεργήματος. Από ένα καθεστώς απόλυτου και ομοιογενούς χώρου και χρόνου δεν μπορείς να προβείς σε διασάφηση της κρίσεώς σου. Δεν μπορείς να ελέγξεις την αιτιακή ακολουθία και την πορεία αυτής, διορθώνοντας διάφορα στοιχεία στη διαδρομή της συν-ληψής τους. Ρήγματα και ασάφειες δεν είναι δυνατόν να αναγνωριστούν στην πορεία ερμηνεύσης και αποδεικτικής ενάργειας της κρίσεώς σου. Η πορεία θα είναι ίδια και αναλλοίωτη λειτουργώντας αυτοματοποιημένα και φτάνοντας στο ίδιο αποτέλεσμα.

Αυτό στο οποίο θα γίνει κριτική στη συνέχεια είναι το γνωσιολογικό πλαίσιο σκέψης που δίνει μια προνομιούχα θέση στην προφάνεια και τη σαφήνεια. Η φυσική προφάνεια με την οποία τίθεται η κρίση μας, δεν έχει να κάνει με τίποτε άλλο από μια διατύπωση σε ένα πρώτο επίπεδο. Όπως θα δούμε και στην ανάλυση υπερβατολογικού χρόνου στον Housserl, η άμεση και φυσική αυτή διατύπωση έρχεται να παίζει ένα ρόλο απλουστευμένο. Ένα ρόλο ο οποίος αποτελεί την αφορμή για μια περαιτέρω διασάφηση σε ένα άλλο επίπεδο, εσωτερικό όμως στο πρώτο. Η συνάφεια και η συνθετική σχέση των φαινομένων σε αυτό το πρώτο επίπεδο έχει να κάνει με φαινόμενα τα οποία μετατρέπει σε πράγματα. Μια τέτοια συνείδηση μετατρέπει τα πάντα σε πράγματα σε ένα άμεσο πλαίσιο της απόλυτης σαφήνειας καθώς λειτουργεί με μηχανικές στατικές διαδικασίες σύνδεσης. Δεν μπορεί να προχωρήσει περαιτέρω παρά το γεγονός ότι "αισθάνεται" να διάγει έναν περικλειστοβίο στον εαυτό της δίχως να παραπέμπει σε μια εμμενή αυθυπερβαίνουσα σχέση με τον εαυτό της και το αντικείμενο. Κάνει αναγωγή στη μονάδα φτάνοντας πάντα στο ίδιο αποτέλεσμα. Λαμβάνει το κάθε έτερο μέσα από το πρίσμα του ενιαίου και ομοιογενούς. Συνεπώς σε μια τέτοια συνείδηση, λείπει το μηδέν που συγκροτεί.

²⁷ Ο.Π., σ. 128

2.2. Οι Θεμελιώδεις Αρχές του Καθαρού Νο

Η εσωτερικότητα του γνωστικού οργάνου, χαρακτηρίζεται από απριωρικές αρχές που σκοπό έχουν να εισδύσουν βαθύτερα και πιο καθαρά σε δομικά στοιχεία που καθορίζουν τη γνώση πριν την εμπειρία αυτής. Στο πλαίσιο αυτό ο Kant διατηρεί το προσωπικό ύφος παρουσίασής του που παραπέμπει προς τον σχολαστικισμό. Θέτει αναλυτικά και μεμονωμένα τα διάφορα δομικά συστατικά που διέπουν τη συνείδηση ως όργανο.

Οι αρχές αυτές, ως οριακές έννοιες όπως θα μπορούσαμε να τις χαρακτηρίσουμε, δείχνουν το δρόμο για την αντικειμενική εφαρμογή των καθαρών κατηγοριών. Λειτουργούν ως κανόνες για την συμμετρικότητα και το βέβαιο της γνώσης που επιτυγχάνεται.

Τα στοιχεία αυτά είναι τα εξής : Αξιώματα της εποπτείας, προλήψεις της κατ' αίσθηση αντίληψης , αναλογίες της εμπειρίας και αιτήματα της εμπειρικής σκέψης εν γένει. Ας προβούμε όμως σε μια πιο εξατομικευμένη ανάλυση.

2.2.1. Αξιώματα της εποπτείας

Στα αξιώματα της εποπτείας εκτίθεται μία από τις τέσσερις συνθετικές αρχές της συνείδησης, αυτή που αφορά τον χώρο. Ο χώρος πλέον εδώ σκιαγραφείται ακόμη πιο ειδικά ως μια από τις πιο σημαντικές συνθετικές αρχές που περιβάλλουν το γνωρίζον υποκείμενο. Ανεβαίνουμε τρόπον τινά στην κλίμακα του καντιανού υπερβατολογικού υποκειμένου.

Πιο συγκεκριμένα, η εξωτερική εποπτεία του χώρου αφορά φαινόμενα που συντίθενται υπό τη μορφή του ομοειδούς. Η ομοειδεία είναι το δομικό χαρακτηριστικό της σύνθεσης του χώρου. Τα χωρικά φαινόμενα συντίθενται ως ομοιόμορφα εκτατά μεγέθη²⁸. Και αυτό το δομικό συστατικό στη συνέχεια θα έχει τις επιπτώσεις του οι οποίες και εκτρέπουν από μόνες τους σε σημαίνοντα που δεν λαμβάνονται υπ' όψιν στο επίπεδο της ανάλυσης που ακολουθούμε αυτή τη στιγμή.

Η σύνθεση του πολλαπλού των φαινομένων στην εποπτεία εν γένει, οδηγεί τη συνείδηση στην αντίληψη ενός καθορισμένου αντικειμένου. Για να είναι δυνατή η αντίληψη ενός αντικειμένου πρέπει αυτό να είναι προσιτό στο ίδιο το υποκείμενο. Να εμπίπτει στην εμμένεια της γνωστικής μας δύναμης όπως είπαμε και παραπάνω..

²⁸ Κριτική του Καθαρού Λόγου (B 203 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.186)

Η σχετική αυτή σύνθεση του πολλαπλού προσλαμβάνει τα μέρη και τα ωθεί προς την λειτουργικής σύνθεση²⁹. Ωθεί τα διάφορα μέρη και τις παραστάσεις αυτών προς την ολότητα και τη συνείδηση του Ενός αντικειμένου ή της Ενότητας.

2.2.2. Προλήψεις της Κατ' αίσθηση Αντίληψης

Περνώντας στη δεύτερη συνθετική αρχή, αυτή που σχετίζεται με το πραγματικό του αντικειμένου, θα διαπιστώσουμε κι εδώ το δομικό στοιχείο της ομοιομορφίας. Το πραγματικό που είναι ο βαθμός αίσθησης του αντικειμένου βρίσκεται σε εντασιακή κλίμακα. Το εντασιακό μέγεθος αναφέρεται στο γεγονός της συνέχειας της συνείδησης και του εγώ³⁰. Η συνείδηση για να είναι συνείδηση κατά τον Kant, δεν πρέπει να χάσει το μέτρημα όπως υπαινίσσεται εδώ. Μόνο έτσι αποκτά ένα υποκείμενο εμπειρία περί της πραγματικότητας. Ακόμη και το μέτρημα της αίσθησης της πραγματικότητας. Μιλά δηλαδή για μια πλήρως προφανή πραγματικότητα σχετικά με το αναγκαία καθορισμένο αντικείμενο.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντική και μια πληροφόρηση γύρω από κάποιες έννοιες. Ο Kant όταν κάνει λόγο για την πραγματικότητα, αναφέρεται στην κατ' αίσθηση αντίληψη ενός αντικειμένου έτσι όπως φαίνεται σ' εμάς, έτσι όπως βιώνεται. Δεν ξεχνάμε επίσης πως χρησιμοποιεί τη λέξη (das Reale) και την έκφραση (realitas phaenomenon)³¹. Βρισκόμαστε στη συνείδηση ως όργανο και εξετάζουμε εσωτερικά αυτό το όργανο και τις ενδιάθετες αρχές βάσει των οποίων παριστάνει τα φαινόμενα. Και ακριβώς εδώ πρόκειται για φαινόμενα και όχι αυστηρά μιλώντας για αντικείμενα, πράγμα που δηλώνει πως δεν έχει "μπει" ακόμη στην ίδια τη γνώση αυτή καθεαυτή. Αφού άλλωστε δεν μπορεί να τη γνωρίσει όπως δηλώνει και ο ίδιος.

Για να γίνει ακόμη πιο σαφής η δήλωση περί ομοιομορφίας αλλά και φαινομένου, η εν λόγω συνθετική αρχή έχει να κάνει με μια βαθμιαία αλλαγή της συνείδησης από εμπειρική σε υπερβατολογική. Περνάμε δηλαδή σε μια ψιλή μορφολογική συνείδηση, σε ένα ψιλό καθεστώς του αντιληπτικού γνωρίζειν που αποψιώνει το ίδιο το αντικείμενο και την παράσταση αυτού. Το ολοποιεί βάσει ενός αναγκαίου και καθολικού χαρακτηριστικού που δίνει την επωνυμία της καθολικότητας και αναγκαιότητας στην υπερβατολογική συνείδηση.

Η εντασιακή κλίμακα της αίσθησης του πραγματικού μπορεί να λάβει αύξουσα αλλά και φθίνουσα πορεία³². Μπορεί να επιβεβαιώσει για το καθολικό του

²⁹ Ο.Π., *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (B 203 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.186)

³⁰ Ο.Π., (B 207 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.191)

³¹ Ο.Π., (B 207 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.191)

³² Ο.Π. (B 210 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.194)

φαινομένου από τη στιγμή που συγκεντρώνει όλο και μεγαλύτερο βαθμό αισθήσεως. Αλλά και η αίσθηση λαμβάνει χαρακτήρα ομοειδούς και Ενότητας ενός πολλαπλού από αισθήματα και κατηγορήσεις πραγματικότητας.

2.2.3. Οι Αναλογίες της εμπειρίας

Στο εν λόγω κεφάλαιο ο Kant κάνει αναφορά στην ίδια την εμπειρία και τη σύνθεση αυτής. Είπαμε και παραπάνω πως η εμπειρία αποτελεί ένα πολλαπλό εμπειρικών παραστάσεων και τώρα πρέπει κάπως αυτό, το πολλαπλό, να συνδεθεί προκειμένου να εξαχθεί μια καθολικά αντικειμενική γνώση.

Για λόγους γνώσης λοιπόν και κυρίως μιας γνώσης αντικειμενικής και έγκυρης στην οποία να συναντώνται όλες οι κρίσεις καθώς και όλα τα δυνατά υποκείμενα των κρίσεων, έχουμε να αναμετρηθούμε εδώ με έναν υπερβατολογικό χρόνο. Ο χρόνος αυτός μας επιτρέπει να φτάσουμε στην εμπειρία συνθέτοντας το πολλαπλό των δεδομένων.

Είναι η δημιουργική φαντασία σε αντίθεση με την αναπλαστική, η οποία κατασκευάζει τη σταθερή χρονική ενότητα της σύνθεσης των φαινομένων. Τα φαινόμενα είναι το πολλαπλό της κατ' αίσθηση αντίληψης τα οποία από μόνα τους δεν ενέχουν αυτή την αναγκαία σύνδεση που τα διαπερνά. Επομένως έρχεται η καθαρή συνθετική αρχή και προσθέτει το θεμελιώδες καθαρό στοιχείο που ενοποιεί και φέρνει στην επιφάνεια κάποιο Ένα, μια στέρα γνώση που αναγνωρίζουν όλοι³³.

Προς μια μεγαλύτερη εδραίωση του ισχυρισμού του, ο Kant θα μας πει πως αυτή η αναλογική σχέση χρόνου που συνθέτει αντικειμενικά τα φαινόμενα δεν πρέπει να παριστάνεται όπως αυτό το ίδιο το πολλαπλό των φαινομένων συμπαρατάσσεται μέσα στον χρόνο. Η χρονική σχέση και παράστασή της, πρέπει να είναι αντικειμενικά ενιαία και καθολικά. Η χρονική σύνθεση των φαινομένων αφορά και τίθενται από τον χρόνο εν γένει. Όλα τα υπόλοιπα που συναντώνται εντός αυτού του a priori απόλυτου και ενιαίου χρόνου είναι απλά επιμερισμοί του πρωταρχικού και υπερβατολογικού Ενός. Ο χρόνος ο ίδιος δεν μπορεί να μας αποκαλυφθεί όπως διατυπώνει αργότερα³⁴. Άρα και ο, τι θα προσδιορίζει αντικειμενικά την ύπαρξη θα είναι μια σύνδεση λειτουργική που θα δηλώνει αυτό το Ένα.

³³ Ο.Π. *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (Α 124 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.130)

³⁴ Γ. Τζαβάρας, *"Ο Καντιανός Χρόνος κατά τον Χάιντεγκερ"*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννινα 1989, σ.

Μιλώντας λίγο πιο ειδικά, υπάρχουν τρεις τρόποι του χρόνου. Είναι η διάρκεια, η διαδοχή και το σύγχρονο. Άρα υφίστανται και τρεις κανόνες των εν λόγω χρονικών σχέσεων που αφορούν την ίδια την ύπαρξη του υποκειμένου.

Ζητούμενο μέσα απ' όλα αυτά, είναι η θεμελιώδης αρχή της αναγκαίας ενότητας της καταλήψεως κατ' αναφορά προς κάθε δυνατή εμπειρική συνείδηση της κατ' αίσθηση αντίληψη. Η επικοινωνία είναι το στοιχείο εκείνο που ενδιαφέρει τον Kant όσον αφορά το καθεστώς και τη μορφή της εμπειρίας της γνώσης. Επομένως λοιπόν οι ρυθμιστικοί αυτοί κανόνες, οι χρονικές αναλογίες, θα μας διευκολύνουν να συνθέσουμε και να ενοποιήσουμε τα φαινόμενα.

2.2.3.1. Πρώτη Αναλογία : Η Θεμελιώδης Αρχή της Μονιμότητας της Ουσίας

Ξεκινάμε με την αναλογία της ουσίας και ειδικά με τον βασικό όρο της υπάρξεως ενός φαινομένου. Για να καταστεί δυνατή και προσιτά παραστατή μια γνώση ή πράγμα που είναι το ίδιο, για να έχουμε την εμπειρία μιας αντικειμενικής γνώσης είναι απαραίτητος ο όρος της ουσίας.

Το φαινόμενο και η πραγματικότητά του καθορίζονται μέσα από την ουσία της υπάρξεώς τους. Όπου ουσία εδώ ο Kant εννοεί το σταθερό υπόστρωμα του φαινομένου³⁵. Αν διαπερνούσαμε όλα τα δυνατά φαινόμενα και τις χρονικές σχέσεις που τα συνδέουν θα καταλήγαμε σε αυτή την ουσία, σε αυτό το χαρακτηριστικό που τα καθιστά αυτό που είναι. Που τα ενοποιεί στο Ένα για να μπορεί να συνεχίζει να υπάρχει. Εδώ υπεισέρχεται το ζήτημα της οικονομίας της σκέψης και της έντασης του ίδιου του χρόνου ως βασικός συνθετικός παράγοντας για τον οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω σε μια κριτική αποτίμηση της καντιανής χρήσης της γλώσσας καθώς και των θεμελιωδών εννοιών και όρων του.

Στην έννοια της θεμελιώδους ουσίας, μας δίνεται και η κύρια θεμελιώδης αρχή του Kant όπως μας την διατύπωσε ο ίδιος. Μιλάμε για τον πρωταρχικά αναγκαίο συνθετικό χαρακτήρα της υπερβατικής κατάληψης του υποκειμένου. Ο αναγκαίος και συνθετικός χαρακτήρας στον Kant λαμβάνει μια συγκεκριμένη διάσταση και θα κριθεί αργότερα πόσο συνθετικός είναι.

Η ταυτότητα είναι που μας ενδιαφέρει και ο μόνος τρόπος με τον οποίο μπορεί να δείχτεί και να αποδειχτεί είναι εκείνο το σταθερό υπόστρωμα και χαρακτηριστικό με το οποίο δηλώνουμε ένα αντικείμενο ως γνώση. Εκείνο μας δίνει την ίδια την ενότητα του χρόνου.

³⁵ Κριτική του Καθαρού Λόγου (B 225 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.209)

2.2.3.2. Δεύτερη Αναλογία : Η Θεμελιώδης Αρχή της Χρονικής Ακολουθίας Σύμφωνα προς το Νόμο της Αιτιότητας

Η δεύτερη αναλογία έχει να κάνει με την αιτιότητα. Ο αιτιακός νόμος, όπως και ο νόμος της ουσίας ή του παραμόνιμου, βρίσκεται ενδιάθετος στο μηχανισμό της γνωστικής μας κατάληψης. Ο γνωσιακός μηχανισμός του υποκειμένου καθορίζει τα φαινόμενα και την αλληλοδιαδοχή τους σύμφωνα με τον κανόνα της αιτιότητας που μετατρέπεται σε νόμο καθώς αντικειμενικοποιείται³⁶. Καθώς η συνείδηση εξωτερικεύει τον εαυτό της καθάρα ως αντικείμενο. Κι έτσι επιτυγχάνει την προφάνεια και συμμετρία μεταξύ υποκειμένου και αντικειμένου. Στον Kant υφίσταται πάντα συμμετρία μεταξύ των δύο όπως θα αναλύσουμε και παρακάτω.

Εδώ λοιπόν στην καντιανή αιτιότητα, ο χρόνος έρχεται να δηλώσει την αυστηρή διαδοχή των φαινομένων. Επειδή η ίδια η αιτιότητα, όπως μας λέει, δεν μπορεί να εντοπιστεί μέσα στα ίδια τα φαινόμενα και την αλληλουχία αυτών, επεμβαίνει ο νους μας και τους επισυνάπτει την έτοιμη χρονική κατηγορία της αιτιότητας. Συνδέει δύο κατ' αίσθηση αντιλήψεις μέσα στον χρόνο. Αλλά σε έναν χρόνο αυστηρά καθορισμένο για να μπορεί να παραγάγει αναγκαιότητα και αντικειμενικότητα, δηλαδή αναφορά σε δυνατά αντικείμενα. Ένας ολιστικός επίσης χρόνος που έρχεται να υποστηρίξει την προηγούμενη αναλογία της ουσίας και του παραμόνιμου³⁷.

Για να το εξειδικεύσουμε ακόμη περισσότερο, θα χρησιμοποιήσουμε τη λέξη της υπαγωγής που ταιριάζει περισσότερο στην ανάλυση που κάνουμε για τον χρόνο και την ανάδειξη μιας εμπειρικής γνώσης. Η καθαρή έννοια της αιτιότητας έρχεται να προσδεθεί στην ολότητα των φαινομένων. Ολοποιεί τα φαινόμενα συνθέτοντάς τα υπό την καθαρή και ψιλή μορφή της. Τα φαινόμενα, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, πρέπει να λαμβάνουν σταθερή θέση μέσα στη σειρά και την αλληλουχία των παραστάσεων. Η αιτία συνεπώς αναφέρεται σε κάτι που προηγείται και το αποτέλεσμα σε κάτι άλλο το οποίο και έπεται³⁸. Θέσεις άμεσα εντοπίσιμες και προφανείς καθώς και μια χρονική σχέση που αφορά κάθε δυνατό υποκείμενο, κάθε δυνατή σημασία δηλαδή. Εμφανίζεται ως αναγκαίος ένας ορισμένος τρόπος σύνδεσης των φαινομένων στο εσωτερικό του πνεύματος και αυτός βρίσκεται υπό τη μορφολογική και ψιλή του οπτική.

³⁶ Ο.Π. *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (B 156 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.128)

³⁷ P.Guyer, "KANT", μτφρ. Γ.Μαραγκός, Αθήνα 2006, σ. 199

³⁸ *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (B 248 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.233)

2.2.3.3. Τρίτη Αναλογία : Η Θεμελιώδης Αρχή της Συγχρονικότητας Σύμφωνα προς το Νόμο της Αμοιβαιότητας ή της Κοινωνίας

Ο χρόνος της συγχρονίας που θα μας απασχολήσει, θα φανερώσει αργότερα και τις όποιες συνέπειες εμπεριέχει αλλά ο ίδιος ο Kant δεν μπορεί να το αντιληφθεί. Θα μας δείξει τον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο συνδέονται μεταξύ τους τα φαινόμενα σε όλα τα δυνατά υποκείμενα και αντικείμενα ως σημασίες. Έχουμε να κάνουμε με έναν τρίτο μορφολογικό όρο της διάνοιας λοιπόν, ο οποίος και θα μας οδηγήσει συμμετρικά και με συμφωνία στην αναγκαιότητα και την παραγωγή ενός αντικειμένου.

Πιο συγκεκριμένα, η συγχρονία αφορά την αμοιβαία διαδοχή δύο και περισσότερων φαινομένων στην αλληλουχία τους η οποία και διέπεται ή ακόμη καλύτερα καθορίζεται αυστηρά σύμφωνα με την ως άνω αναφερόμενη μορφολογική χρονική αρχή³⁹. Και αυτός ο χρόνος, αυτή η μορφή του χρόνου ως καθαρή και έτοιμη στη διάνοια, διαπερνά τα φαινόμενα στην αμοιβαιότητά τους. Καθορίζει και προσδιορίζει αντικειμενικά τα φαινόμενα σύμφωνα με μια εκ των προτέρων εντοπίσιμη και σταθερή θέση μέσα στο ίδιο το υποκείμενο. Μέσα σε ένα καθ' όλα σταθερή υποκειμενική συνείδηση.

Λίγο παρακάτω ο Kant θα μας πει, πράγμα που μόνο μορφολογικά μπόρεσε να το εκφράσει, πως τα φαινόμενα θα πρέπει υποχρεωτικά να βρίσκονται σε μια δυναμική αιτιότητα μεταξύ τους, να διαδέχονται συνεχώς το ένα το άλλο για να μπορέσουμε να έχουμε την εμπειρία μιας συγχρονίας ως γνώσης δυνατών αντικειμένων. Μας λέει λοιπόν πως τα ίδια τα φαινόμενα, πως όλα τα A ως λογικός τύπος αντικειμένων εμφανίζονται, και είναι βέβαιος πως εμφανίζονται, ακριβώς επειδή υπόκεινται όχι μόνο στον κανόνα της συγχρονίας που μελετάμε συγκεκριμένα εδώ, αλλά και της αιτιότητας και της ουσίας. Συνεπώς ο μορφολογικός χρόνος της συγχρονίας έρχεται εδώ προς επίρρωση των παραπάνω χρόνων αλλά κυρίως για να σταθεροποιήσει περαιτέρω μορφολογικά το παραμόνιμο του υποκειμένου και της ουσίας.

3. Περί της Σχηματοποίησης των εννοιών

Η θεματική της σχηματοποίησης είναι και αυτή που παρέχει το έρεισμα στον Kant για να στηρίξει όλο το γνωσιολογικό του σχέδιο. Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι

³⁹ Ο.Π. Κριτική του Καθαρού Λόγου (B 257 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.242)

πως το γνωστικό υποκείμενο μπορεί να γνωρίσει ή να "φτάσει" τον κόσμο ως αναγκαίο και αντικειμενικό. Ο ίδιος ο Kant απαντά στο ερώτημα μέσω της θεωρίας της σχηματοποίησης, που όπως θα δούμε στη συνέχεια αντικατοπτρίζει κάτι πολύ γενικό και αφηρημένο. Παρά το γεγονός δηλαδή πως στοχεύει στην συγκεκριμενοποίηση των καθαρών εννοιών, αυτό που μας μένει ως από αποτέλεσμα είναι το αφηρημένο του χαρακτήρα.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση λοιπόν, ο Kant θέλει να αισθητοποιήσει τις έννοιές του και να δείξει πως το νοεόν έχει αντίκρισμα στην ίδια την πραγματικότητα. Και αυτό που δημιουργεί είναι μια αμετάβλητη φύση της πραγματικότητας ως γνωσιολογικής. Οι κατηγορίες του είναι σταθερές και πεπερασμένες αλλά είναι και οι μόνες με τις οποίες μπορεί το υποκείμενο να έχει εμπειρία των πραγμάτων του κόσμου.

Για να μπούμε στην ανάλυση που μας δίνει, το σημαντικό στοιχείο της σχηματοποίησης είναι η είσοδος του υπερβατολογικού χρόνου. Ένας χρόνος που ίσταται στο μεταίχμιο μεταξύ απριόρι εμπειρικού και απριόρι δημιουργικού – υπερβατικού χρόνου. Αυτός ο χρόνος που δίνεται εδώ έχει να κάνει με την σχηματοποίηση και σταθεροποίηση της γνωσιολογικής πραγματικότητας. Συνθέτει ουσιακά τα φαινόμενα σε κάτι μόνιμα υπάρχον.

Συνεπώς θα πρέπει τα φαινόμενα να υπαχθούν αλλά και να ανταποκρίνονται σε καθαρές έννοιες. Από την άλλη θα πρέπει και οι ίδιες αυτές έννοιες ή κατηγορίες να μπορούν να επιδέχονται αντίκρισμα στην εμπειρική πραγματικότητα. Να μπορούν να ενέχουν το χαρακτήρα της αντικειμενικής πραγματικότητας. Αλλιώς δεν θα είχαν τρόπο για να συνδέονται με την εποπτεία. Εδώ επεμβαίνει ο καντιανός υπερβατολογικός χρόνος ο οποίος και εντοπίζεται στο μεταίχμιο αίσθησης και νου⁴⁰.

Εκείνο που θα πρέπει να κάνουμε είναι μια διάκριση μεταξύ σχήματος και εικόνας. Το σχήμα είναι εκείνη η γενική παράσταση ή η παράσταση της οικονομίας όπως θα αναφέρω αργότερα στην κριτική αποτίμηση. Η παράσταση που μας δίνει μια γενική έννοια της εικόνας την οποία και διατρέχουμε σημείο προς σημείο διαμορφώνοντάς την. Παριστάνει γενικά και καθαρά την πορεία που πρέπει να ακολουθήσει κανείς νοητικά για να φτάσει να συστήσει μια αντικειμενική πραγματικότητα⁴¹. Η εικόνα από την άλλη είναι ό,τι αναφέρθηκε εδώ. Είναι το ενέργημα εκείνο που διατρέχει σειριακά σημείο προς σημείο τα φαινόμενα. Και μας δίνει μια εικόνα της γενικής έννοιας που είχαμε εμείς στο νου μας ως το καθεαυτό νοητικό ενέργημα⁴².

Είναι σημαντικό να προσέξουμε πως ο Kant επεξεργάζεται τη σχηματοποίηση σε ένα πλαίσιο τριών μελών. Της γενικής παράστασης, της εικόνας και του υπερβατολογικού χρόνου που μας δίνει το εκάστοτε σχήμα. Στην ουσία όμως θεωρώ

⁴⁰ Ο.Π. *Κριτική του Καθαρού Λόγου* (A 138 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.158)

⁴¹ Ο.Π., (A 140 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.160)

⁴² Ο.Π., (A 140 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.160)

πως στο κέντρο της προσοχής μας πρέπει να βρίσκεται ο συνδυασμός των δύο από τα τρία αυτά στοιχεία. Η γενική παράσταση και ο υπερβατολογικός χρόνος όπως μας τον δίνει ο ίδιος. Το πρώτο επέχει ρόλο καταλυτικό στην όλη έκθεση του καντιανού συστήματος διότι φανερώνεται ο αφηρημένος του χαρακτήρας. Σε αυτό το σημείο απαντά και η όποια κριτική που αφορά το καθεστώς και τη φύση της απριорικά συνθετικής πρότασης που προτείνει ο Kant ως τρίτη μορφή πρότασης απριόρι αναγκαίας αλλά και περαιτέρω επεξεργάσιμης. Αλλά όλα αυτά θα τα επεξεργαστούμε στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο Δεύτερο

2. Το Υποκείμενο στον Husserl

2.1. Το Πλαίσιο σκέψης του

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα προσπαθήσω να αναδείξω το πλαίσιο σκέψης εντός του οποίου κινείται ο Husserl. Σε έναν πρώτο χρόνο, το επίκεντρο της ανάλυσης θα αφορά αποκλειστικά τη φαινομενολογική του θεώρηση χωρίς να διεξέλθουμε τα σημεία σύγκλισης ή διαφοροποίησης με τον Kant. Σκοπός εδώ είναι να φανερωθεί η χουσερλιανή γνωσιολογική θεώρηση της πραγματικότητας και του λόγου. Τα θέματα συνείδησης και υποκειμενικότητας θεωρώ πως τίθενται με ακόμη μεγαλύτερη ακρίβεια.

Ο Husserl είναι εκείνος που κάνει το βήμα παραπέρα και μιλάει για την αμιγώς υποκειμενική σφαίρα του αντιληπτικού υποκειμένου. Και λέγοντας υποκειμενική σφαίρα, δεν εννοούμε έναν απόλυτο σχετικισμό αλλά την ίδια την δομή της αποβλεπτικότητας ως την κύρια μέθοδο ανάλυσης των φαινομένων. Η αποβλεπτικότητα δηλαδή ενέχει η ίδια μια καθολική και απόλυτη δομή με απριόρι στοιχεία τα οποία την διέπουν και που είναι αδύνατον να λογιστούν αποσπασμένα. Κι αν θα γίνει κάτι τέτοιο στη συνέχεια, είναι απλά για επεξηγηματικούς λόγους.

Πιο συγκεκριμένα, τα μέρη που διέπουν τη συνειδησιακή θεωρία του Husserl είναι τα εξής : φυσική στάση, υπερβατολογική στάση, απόβλεψη, αποβλεπτικότητα, χρόνος και η τριμερής καθολική μορφή του χρόνου. Όλες αυτές οι πτυχές θα εξεταστούν σε ένα όσο γίνεται αναλυτικό πρίσμα προκειμένου για την ανάδειξη της φαινομενολογικής του θεώρησης. Στη συνέχεια θα ξεδιπλωθούν και όροι που διεισδύουν στο βάθος της ίδιας της αποβλεπτικότητας.

2.2. Η Φυσική Στάση

Ξεκινώντας με τη φυσική στάση και αναγωγή δεν κάνουμε τίποτε άλλο από το να ακολουθούμε την ίδια τη σειρά που μας υποδεικνύει η ανάγνωση των κειμένων του

Husserl. Υπάρχει ένα νήμα που ακολουθείται, με μια συγκεκριμένη θέση εκκίνησης και μια πορεία άλλων αναγωγών αργότερα. Η φυσική αναγωγή συνιστά την αφετηρία της φαινομενολογίας του.

Είναι μια πρώτη εμφάνιση της πραγματικότητας στο επίπεδο του ψυχο-φυσικού. Η πραγματικότητα νοείται από μια διάσταση ρεαλισμού με την έννοια των πραγμάτων όπως είναι σταθεροποιημένα στο άμεσο βλέμμα⁴³. Χωρίς δηλαδή κάποια περαιτέρω επεξεργασία και ερμηνεία του ίδιου του φαινομένου από το υποκείμενο.

Εδώ εμφανίζεται το *cogito* και τα βιώματα με τα οποία σχετίζεται. Σε ένα πρώτο χρόνο μεν, σε ένα πρωταρχικό πυρήνα των πραγμάτων τρόπον τινά, έχουμε να κάνουμε με το φυσικό και με τη γλώσσα που το αναδεικνύει. Οι διάφορες επιστημονικές θεσιληψίες της καθημερινότητας, περικλείουν μέσα σε κλειστά όρια τις δικές τους αποκλειστικές διευκρινίσεις και έννοιες. Μας παρέχουν κάποια εδραία σημαίνοντα θα μπορούσαμε να πούμε. Πρόκειται για μια κατεύθυνση στο μέτρο που μας εξασφαλίζει αυτό τον απροσδιόριστο Χ ο οποίος είναι δυνατόν να προσδιοριστεί και να διαγράψει όλο το φάσμα των άπειρων κανονιστικών δυνατοτήτων του⁴⁴. Αν και οι όροι πρώτο και πρωταρχικό χρησιμοποιούνται με κάθε επιφύλαξη καθώς την ίδια στιγμή αποκτούν άλλο νόημα όταν μιλάμε για τη φαινομενολογική – υπαρβατολογική στάση, νομίζω πως για την ώρα μάς είναι χρήσιμοι.

Στην φυσική αναγωγή λοιπόν έχουμε κάποια βιώματα που αναζητούν την ερμηνεύσή τους και ένα διακριτά καθαρό προσδιορισμό. Έχουμε να κάνουμε με τις διαφόρων ειδών επιστήμες οι οποίες ασχολούνται με ένα συγκεκριμένο αντικείμενο και οι οποίες συνάμα έχουν θέσει τις έννοιες τους. Ξεκινάμε με μια πίστη στον κόσμο και με μια γενική οντοθεσία όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Husserl⁴⁵. Είμαστε εμφανώς προ- κατηλειμμένοι σε αυτό το επίπεδο θεώρησης των πραγμάτων, διότι διατηρούμε ακόμη "μπροστά μας" αυτή την πίστη στον κόσμο και το είναι ως έναν γενικά εδραιωμένο κόσμο.

Ο εαυτός μου μου παρουσιάζεται σύμφωνα με μια φυσική εμπειρία, πράγμα που σημαίνει πως είμαι μέρος του κόσμου ως ένα πράγμα μεταξύ άλλων. Κινούμαι πάνω σε ένα έδαφος εννοιών καθορισμένο αφετηριακά και με αυτόν τον τρόπο νοηματοδοτώ τα πράγματα. Με αυτόν τον τρόπο έχω εμπειρία της καθημερινότητας. Το αντιληπτικό μου ενέργημα είναι άμεσα επιτελούμενο και βρίσκεται επί τω έργω⁴⁶. Την πραγματικότητα την αντιλαμβάνομαι άμεσα χωρίς να μπορώ να πω κάτι περαιτέρω γι' αυτήν. Όπως θα φανεί, πρόκειται για ένα επίπεδο αντίληψης που διατηρεί τον μονοσήμαντο και φυσικό χαρακτήρα του αλλά δεν αφήνει να αποκαλυφθεί ο τρόπος συγκρότησής του. Συνεπώς οι έτοιμες και δεδομένες έννοιες,

⁴³ E. Husserl, "*Φαινομενολογία*", Το Άρθρο για την ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ BRITANNICA, μτφρ. Π. Θεοδώρου, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2005, σ. 49

⁴⁴ Π. Θεοδώρου, "*Αντίληψη και Θεωρία ως Πρακτικές*", Φαινομενολογικές Έρευνες για το νόημα της αντικειμενικότητας στην Αντίληψη, στην Επιστήμη και στην Πράξη, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2006, σ. 116

⁴⁵ E. Husserl, "*Φαινομενολογία*", Το Άρθρο για την ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ BRITANNICA, μτφρ. Π. Θεοδώρου, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2005, σ. 146

⁴⁶ E. Husserl, "*Καρτεσιανοί στοχασμοί*", μτφρ. Παύλος Κόντος, εκδ. Ροές, Αθήνα 2002, σ. 24

τα εδραία σημαίνοντα όπως ανέφερα και παραπάνω, θα πρέπει να εξεταστούν και να αποδειχτούν συστηματικά προκειμένου να δείξουν την "καταγωγή" τους. Το αντιληπτικό ενέργημα θα πρέπει να αποσαφηνιστεί και να ερμηνευτεί περαιτέρω.

2.3. Υπερβατολογική Στάση

Σε αυτήν εδώ τη στάση και την ομώνυμή της σφαίρα, τίθενται όλα τα συγκροτησιακά προβλήματα της γνώσης και του ειδικότερου ενεργήματος ως συγκροτούντος και συγκροτούμενου. Από εδώ απορρέουν όλα τα ουσιώδη προβλήματα περί του είναι και του μη-είναι, περί της αλήθειας και της επαλήθευσης της όποιας πραγματικότητας με την αυστηρά φαινομενολογική της έννοια.

Στο πεδίο του υπερβατολογικού ξετυλίγεται πρώτα απ' όλα ολόκληρο το φάσμα του cogito, της απόβλεψης που κατευθύνεται σε ένα αντικείμενο. Το αντιληπτικό ενέργημα λοιπόν περιλαμβάνει διάφορους συνειδησιακούς τρόπους, διάφορες μορφές με τις οποίες εμείς ως γνωσιολογικά υποκείμενα σκεπτόμαστε και αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο⁴⁷. Ο κόσμος στο υπερβατολογικό πεδίο που εξετάζουμε, λαμβάνει διαστάσεις νόησης και νοήματος, διαστάσεις που τον καθιστούν αυστηρά ένα φαινόμενο. Η νόηση του υποκειμένου εκτείνεται σε ένα φάσμα που περιλαμβάνει μορφές όπως η αντίληψη, η φαντασία, η πρόληψη, η εξεικόνιση, η σήμανση, η ενθύμηση και κατηγοριακή εποπτεία καθώς και άλλα ψυχικά ενεργήματα ενδιάθετα στο ίδιο το υποκείμενο και στον τρόπο με τον οποίο αυτά συντίθενται και ενοποιούνται.

Η μέθοδος της αποβλεπτικότητας ξεδιπλώνει όλες τις μορφές με τις οποίες μας δίνεται και μας χορηγείται προοπτικά και πρωτο-πρόσωπα το ίδιο το φαινόμενο. Το φαινόμενο δεν επιβάλλεται από εμάς, δεν προκύπτει από κάποια σημασιολογική αφαίρεση, αλλά μας δίνεται αυτό το ίδιο. Το φαινόμενο καθώς και το ίδιο το ειδικό ενέργημα ως νόηση, αυτό-συγκροτούνται χρονικά και αποκτούν τη χρονική έκταση και διάρκεια που τα διέπει. Στο σημείο αυτό, θα μπορούσα εμβόλιμα να κάνω μια νύξη για τον τρόπο που θεωρεί ο Husserl την έννοια της συγκρότησης.

Η συγκρότηση είναι μια έννοια που μας τοποθετεί στο βάθος της ανάλυσης περί της αποβλεπτικής μεθόδου. Ο Husserl θέλει να αποστασιοποιηθεί από έννοιες όπως κατασκευή ή παραγωγή που παραπέμπουν στο εννοιακό καθεστώς του γερμανικού ιδεαλισμού και ειδικότερα στον Kant και στον Fichte. Ο δικός του ιδεαλισμός δεν είναι τέτοιος που κατασκευάζει αντικείμενα αλλά που τα ίδια τα πράγματα, τα βιώματα καλύτερα, φανερώνονται και αποκαλύπτονται στο υποκείμενο ως δοτική της

⁴⁷ R. Sokolowski, "Εισαγωγή στη Φαινομενολογία", μτφρ. Π. Κοντός, εκδ. Πανεπιστημίου Πατρών, έκδοση β', Πάτρα 2006, σ. 86

φανέρωσης⁴⁸. Πρόκειται για μια δημιουργία και συγκρότηση των φαινομένων υπό το πρίσμα της εννόησης όπως θα αναλυθεί και παρακάτω. Η νοητικό-νοηματική αντίληψη, έρχεται να προσδώσει στα πράγματα την διακριτότητα και καθαρότητα εκείνη που τα χαρακτηρίζει αυτά τα ίδια χωρίς να επεμβαίνουμε εμείς με κάποιες προ-ηλειμμένες ιδέες που τυχαίνει να έχουμε γι' αυτά. Η κομβική αυτή έννοια της συγκρότησης θα αναλυθεί εμμέσως και παρακάτω καθώς θα διατρέχουμε και την ίδια την αποβλεπτικότητα του κάθε φορά επιμέρους αντιληπτικού ενεργήματος και τα εσωτερικά δομικά στοιχεία που περιέχει.

Συνεχίζοντας πάνω στο πλαίσιο της υπερβατολογικής σφαίρας, εκεί όπου τα πράγματα μας ανήγονται καθαρώς ψυχικά, θα διακρίνουμε όλες τις τυπικές και ουσιακές δομές. Θα διακρίνουμε όλες τις τυπικές δομές που χαρακτηρίζουν το ίδιο το ενέργημα μαζί με τα εσωτερικά στοιχεία τούς καθώς και τις ουσιακές δομές που χαρακτηρίζουν το εμμενές περιεχόμενο του ενεργήματος ως το υλικό του⁴⁹. Και τα δύο αυτά στοιχεία αφ' ενός αποτελούν στοιχεία τα οποία και εντοπίζονται εντός του αποβλεπτικού ενεργήματος, δεν μπορούμε αφαιρετικά να τα αποσπάσουμε από αυτό, αφ' ετέρου μας οδηγούν στην ίδια τη σημασία και την συγκροτηθείσα αλήθεια των πραγμάτων. Εδώ λοιπόν αναλαμβάνει η μέθοδος της αποβλεπτικότητας να διανοίξει τη σφαίρα των σημαινόντων και των νοημάτων. Αναλαμβάνει να συγκροτήσει τα πράγματα έτσι όπως μας δίνονται τα ίδια σύμφωνα με μια πρωτο-πρόσωπη δοτικότητα. Εδώ επίσης τα σημαίνοντα διανοίγουν και όλους τους δυνητικούς χαρακτήρες και ορίζοντες που αυτά ενέχουν.

2.4. Αποβλεπτική Μέθοδος

Για να εισδύσουμε σε μεγαλύτερο βάθος γύρω από την γνωσιολογική θεώρηση του Husserl, θα πρέπει να περάσουμε από το στάδιο της εποχής. Συγκεκριμένα η έννοια της εποχής αναφέρεται και στις δύο σφαίρες, ψυχολογική και φαινομενολογική⁵⁰. Ο βαθμός εμβέλειας και καθαρότητας όμως είναι και αυτός που διαφοροποιεί τις δύο εποχές. Στη δεύτερη, στη φαινομενολογική σφαίρα, η εποχή είναι ριζικότερη και καθολικότερη. Μας βοηθά να οδηγηθούμε σε μια σφαίρα του καθολικού και απροκατάληπτου, ενός *a priori* που αφορά τα ίδια τα πράγματα και τις μεταξύ τους σχέσεις στον ενεργεία και στον δυνάμει χαρακτήρα τους.

Η αποβλεπτική μέθοδος στον Husserl είναι τόσο αναγκαία προκειμένου το υποκείμενο να καταστεί ουδέτερος θεωρός των φαινομένων. Το γνωστικό υποκείμενο

⁴⁸ Ο.Π. σ. 7

⁴⁹ E. Husserl, "*Καρτεσιανοί στοχασμοί*", μτφρ. Παύλος Κόντος, εκδ. Ροές, Αθήνα 2002, σ. 86

⁵⁰ R. Sokolowski, "*Εισαγωγή στη Φαινομενολογία*", μτφρ. Π. Κοντός, εκδ. Πανεπιστημίου Πατρών, έκδοση β', Πάτρα 2006, σ. 204-205

καταφέρνει μέσω της ριζικότερης και καθολικότερης, από τις δύο, εποχής να ανηχθεί στο απριωρικό επίπεδο της ίδιας της δομής της υποκειμενικότητας στην οποία και συγκροτούνται τα πράγματα. Ειδικότερα, μέσω της υποκειμενικότητας και αφού το ίδιο το υποκείμενο ιστάται πλέον ως καθαρός θεωρός των πραγμάτων, συγκροτούνται τα φαινόμενα και οι ουδετεροποιητικές ετεροιώσεις αυτών⁵¹.

Η ουδετερότητα που τα χαρακτηρίζει, δηλώνει την θέση αποστασιοποίησης. Έτσι που το υπερβατολογικό υποκείμενο μπορεί να διατρέξει όλες τις σχέσεις που διαπλέκονται και επικαλύπτονται. Όλα τα σημαίνονται και τα σημαινόμενα με τα οποία μας εμφανίζεται ο κόσμος έτσι όπως τον συνθέτουμε εμείς οι ίδιοι ή καλύτερα μιλώντας, έτσι όπως συντίθενται και αυτό-συγκροτούνται μέσα, μέσω και για την υποκειμενικότητα.

Ενώ λοιπόν στην πρώτη εποχή, εκείνη που αφορά την ψυχολογική σφαίρα και αναγωγή, τα πράγματα μας εμφανίζονται σύμφωνα με τις συνειδησιακές μορφές που ανέφερα και προηγουμένως, στην καθολικότερη τα ίδια τα βιώματα και τα ενεργήματα μας αποκαλύπτονται στην πλήρη καθαρότητά τους. Ενώ στην αρχή έχουμε κάποια βιώματα, αποβλέπουμε δηλαδή κάτι σε έναν βαθμό απροσδιοριστίας και γενικότητας, στην υπερβατολογική αναγωγή, μέσω της ανάλογης εποχής, τα πράγματα καθίστανται πιο καθαρά για εμάς καθώς δείχνουν όλους τους ορίζοντές τους⁵².

Η αποβλεπτικότητα χαρακτηρίζεται από αυτό το κάτι που αποβλέπει και το πως το αποβλέπει. Η αποβλεπτικότητα είναι αποβλεπτικότητα τινός σύμφωνα με μια συνειδησιακή μορφή, με μια μορφή του *cogito*. Η απόβλεψη ή η αναφορικότητά της, ανήκει στην ίδια την ουσιακή της φύση και λειτουργία⁵³. Δεν αποτελεί διόλου ένα χαρακτηριστικό που της επισυνάπτεται εξωτερικά για να μπορεί να αναφέρεται σε ένα αντικείμενο. Αυτό το τινός, μέσα στη εμμενή υπερβατικότητα και τα εσωτερικά στοιχεία που τη συνιστούν, εκφράζεται και φανερώνεται πλέον σε μια πρωτοπρόσωπη δοτικότητα για την ίδια και μέσω της ίδιας της υποκειμενικότητας. Όπως αναφέρει και ο Husserl, ο κόσμος είναι σχετικός, πράγμα που σημαίνει πως η αλήθεια συγκροτείται διαρκώς μαζί με το ίδιο το υποκείμενο, καθώς εξαρτάται από την υποκειμενικότητα και την αυτό-συγκρότηση αυτής. Από την άλλη η υποκειμενικότητα είναι απόλυτη επειδή δεν έχει ανάγκη τον κόσμο για να υπάρχει και να τον συγκροτεί⁵⁴. Αυτό δεν σημαίνει όπως πως ο κόσμος είναι κάτι άλλο από εκείνη. Αυτά τα δύο είναι άρρηκτα αλληλοδιαπλεκόμενα μεταξύ τους. Το εγώ και ο κόσμος συνδέονται τόσο ώστε να μπορούμε να πούμε πως η συνείδηση είναι ένας μη ολοποιήσιμος κόσμος. Η συνείδηση είναι ο κόσμος ως εμμενής υπερβατικός. Η

⁵¹ E. Husserl, "*Καρτεσιανοί στοχασμοί*", μτφρ. Παύλος Κόντος, εκδ. Ροές, Αθήνα 2002, σ. 91

⁵² Ο.Π. σ. 72

⁵³ Ο.Π. σ. 55

⁵⁴ Ν. Ζαχάβη, "*Χούσερλ*", μτφρ. Μ. Μαθιουδάκη, επιμ. Α. Χατζημουσής, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2010, σ. 154

συνείδηση είναι τέτοια ώστε να μπορεί να "βγαίνει" από τον εαυτό της και να είναι "έξω" στον κόσμο, όπως και ο ίδιος ο κόσμος βρίσκεται "μέσα" στη συνείδηση.

Στην πραγματικότητα εδώ έχουμε να κάνουμε με τα δύο εμμενή και αυστηρά αδιαχώριστα συστατικά που διέπουν την αποβλεπτικότητα. Πρόκειται για το εγώ και το μη-Εγώ.

2.5. Αποβλεπτικότητα

Στη θεματική της αποβλεπτικότητας εισχωρούμε στον μηχανισμό ο οποίος και διέπει την πρωταρχική σφαίρα της υπερβατολογικής αναγωγής. Εδώ θα εξεταστούν τα στοιχεία εκείνα που συνιστούν το ίδιο το ειδικό ενέργημα της αποβλεπτικότητας στη συνεχή και αδιάλειπτη εσωτερική του διαφοροποίηση. Μέσα από τη συνιστώσα αυτή, αποβλεπτική ουσία όπως ονομάζεται, αποκαλύπτεται όλο το φάσμα και ο ορίζοντας του λεγόμενου αντικειμενικού κόσμου, ο συγκροτούμενος από και για την ίδια/δική μου υποκειμενικότητα.

Η υποκειμενικότητα είναι και εκείνη που οδηγεί τα διάφορα εσωτερικά και διαφοροποιητικά στοιχεία στην επίτευξη μιας σημασίας ή πράγμα που είναι το ίδιο, σε ένα συνθετικά ταυτό αποβλεπτικό αντικείμενο. Όλο αυτό βέβαια επιτελείται μέσα στην κύρια και καθολική μορφή του ενεργήματος που είναι η καθολική χρονική δομή που διέπει και συνθέτει όλα τα χρονικώς εκτατά φαινόμενα. Αποτελείται από μια τριμερή δομή που είναι η πρωταρχική εντύπωση, η ανακράτηση και η πρόκτηση. Όλα αυτά βέβαια θα τα εξετάσουμε περαιτέρω στη συνέχεια.

Πιο συγκεκριμένα το ειδικό αντιληπτικό ενέργημα αποτελείται από δύο αδιαχώριστα μεταξύ τους στοιχεία τα οποία και οδηγούν προς την επίτευξη σημασιών και συνθετικά ταυτών αντικειμένων. Τα στοιχεία αυτά είναι η εννόηση (Noesis) και το νόημα ή εννόημα (Noema)⁵⁵. Είναι τα στοιχεία που αλλιώς θα τα ονομάζαμε μη-εγώ.

Το μη-εγώ από την πλευρά του είναι τα υλητικά δεδομένα, τα σημαίνοντα που διατάσσονται σύμφωνα με μια ορισμένη τάξη του λόγου αλλά και αυτή η ίδια η ορισμένη τάξη του λόγου. Εδώ έχουμε να κάνουμε με την εμμενή υπέρβαση του Husserl. Το νόημα ή εννόημα έχει έναν ακόμη καθοριστικότερο ρόλο για τη θεωρία της συνείδησης, διότι ωθεί το ενέργημα σε μια συνεχώς και αδιαλείπτως ερμηνεύσιμη ενάργεια. Η ενάργεια, μια έννοια τόσο σημαντική όσο και δύσκολη στην κατανόησή της, επέρχεται μέσω της συνεχούς εσωτερικής αποδεικτικότητας και ερμηνευτικής κατανόησης⁵⁶.

⁵⁵ Ο.Π. σ. 55

⁵⁶ E. Husserl, "Καρτεσιανοί στοχασμοί", μτφρ. Παύλος Κόντος, εκδ. Ροές, Αθήνα 2002, σ. 73

Το νόημα μας παρέχει στοιχεία τα οποία και αποκαλύπτουν αυτό που λέμε κόσμος και κυρίως αντικειμενικός κόσμος. Θα ήταν ακόμη πιο ακριβές εδώ να λέγαμε πως τα στοιχεία αφ' ενός δείχνουν, φανερώνουν αυτά τα ίδια τον εαυτό τους και την όποια πραγματικότητά τους, αφ' ετέρου αυτό-συγκροτούνται διαρκώς και διαφοροποιούνται στις μεταξύ τους σχέσεις αλλά και ως νοήματα που μας προμηθεύονται. Ο ορίζοντας είναι ένα άπειρο φάσμα που κυμαίνεται διαρκώς και διαφοροποιείται στις σχέσεις του λόγου, εντός του οποίου έχουν διαταχθεί τα υλητικά δεδομένα.

Από την άλλη έχουμε τη νόηση ή εννόηση η οποία αφορά κι αυτή την ίδια την απόβλεψη. Είναι το ενέργημα στην επιμέρους ειδικότητα που το χαρακτηρίζει και εξετάζεται και αυτό κατά τρόπο παρόμοιο όπως το εννόημα. Ως αναπόσπαστο στοιχείο της αποβλεπτικής μεθόδου μαζί με το νόημα, η εννόηση διαφοροποιείται και εκείνη παραπέμποντας σε ποικίλες πλευρές, όψεις, παρουσίες, απουσίες, πολλαπλότητες και ταυτότητες. Το ενέργημα δηλαδή μεταβάλλεται εσωτερικά και αυτό, σύμφωνα με μια ορισμένη τάξη του λόγου και παραπέμπει ή φανερώνεται σε συγκεκριμένες πολλαπλότητες και συνθετικές ενότητες του ενεργήματος⁵⁷. Το ενέργημα είναι ουσιώδες μέρος της μεθόδου και αναφέρεται και εκείνο στον αποβλεπτικό ορίζοντα της αντίληψης. Δεν μπορούμε να το θεωρήσουμε ξεκομμένο από το νόημα σύμφωνα με το οποίο αποβλέπεται ένα αποβλεπτικό αντικείμενο. Είναι το πώς του αντικειμένου το οποίο συντίθεται ταυτοτικά σε μια ενότητα συνάμα αλλά και εκ-σωτερικά.

Στο τέλος και με τη συνεργία αυτών των δύο στοιχείων προκύπτει μια ορισμένη έξη για το υποκείμενο, ένα επίτευγμα που διατηρείται και επανενεργοποιείται διαρκώς μέσω της εναργούς και αποδεικτικής επαλήθευσης.

2.6. Ενάργεια και Επαλήθευση

Ύστερα από την ανάλυση της αποβλεπτικής μεθόδου, μας ανοίγονται ακόμη περισσότερα μέρη της αποβλεπτικότητας. Αυτά είναι η ενάργεια και η επίτευξη επαλήθευσης σχετικά με τη σημασία. Είναι στοιχεία που μας φέρνουν ακόμη πιο κοντά στην κατανόηση της μεθόδου του Husserl αλλά διανοίγουν και ένα σημαντικό μέρος που δεν μπορούσε να απαντηθεί με τα ανωτέρω δεδομένα που είχαμε. Το ερώτημα που ανακύπτει και στο οποίο μπορούμε να απαντήσουμε βάσει της ενάργειας και της επαλήθευσης είναι το εξής : Πως φτάνουμε σε ένα αποβλεπτικό αντικείμενο ; Ρωτάμε για την οδό και την μέθοδο που ακολουθούμε προκειμένου να

⁵⁷ Ε. Χούσσερλ, "Δεύτερη Λογική Έρευνα", Η Ιδεατή Ενότητα του Είδους και οι Νεώτερες Θεωρίες για την Αφαίρεση, μτφρ. Ν.Μ.Σκουτερόπουλος, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1986, σ. 131

αποδώσουμε ισχύ και νόημα στο είναι μιας πραγματικότητας. Με άλλα λόγια αναζητούμε τον τρόπο για να εξέλθουμε από τον εαυτό μας.

Η ενάργεια είναι ένα στοιχείο του ιδιότυπου αντιληπτικού ενεργήματος που φτάνει στο σημείο της ανάδειξης της επιτευχθείσας αλήθειας. Πρόκειται για μια περαιτέρω διεισδυτική ματιά στο μηχανισμό της υπερβατολογικής αναγωγής που διακλαδώνεται σε δύο εκδοχές διάνοιξης των πραγμάτων.

Αρχικά θα μπορούσαμε να πούμε πως περνάμε βαθμιδωτά από κάθε έμμεση μορφή απόβλεψης έως ότου φτάσουμε στην πιο άμεση και αυθεντική παρουσία του αντικειμένου⁵⁸. Στην άμεση αντίληψη δίνεται το αντικείμενο σωματικά παρόν και η εποπτεία σταματά εκεί. Η άμεση αντίληψη αποτελεί το τελευταίο στάδιο αλλά και υποβαστάζει όλα τα προηγούμενα. Στην συγκεκριμένη περίπτωση διάνοιξης των φαινομένων, καταλυτικό ρόλο παίζει η έννοια της απουσίας. Ο Husserl δίνει μεγάλη σημασία σε αυτήν γι' αυτό και επιμένει στη σπουδαιότητα της κατηγοριακής σκέψης και εποπτείας.

Εδώ ο Husserl κάνει τη διάκριση μεταξύ αντικειμενοποιούντων και μη αντικειμενοποιούντων ενεργημάτων⁵⁹. Συνεπώς, η γνώση και η δοτικότητα αυτής συγκροτείται και φανερώνεται από μια πρώτη και άμεση εποπτεία. Εκείνη της άμεσης αντίληψης. Πάνω σε αυτό το στρώμα σημασίας και εποπτείας έρχονται και διαστρωματόνονται όλα τα υπόλοιπα ενεργήματα έμμεσου και παράγωγου χαρακτήρα⁶⁰. Χαρακτήρα σημασιακού όπως χαρακτηρίζει ο ίδιος ο Husserl το παράγωγο της εποπτείας. Όλα τα έμμεσα ενεργήματα, καθότι σημασιακά, μιλούν για το αντικείμενο σε ένα επίπεδο απουσίας ή υψηλότερης έντασης και επιπέδου της γνώσης. Εξού και η διαστρωμάτωση αλλά και η περαιτέρω αποκάλυψη και επικάλυψη των διαφόρων αληθειών που επιτυγχάνονται.

Από την άλλη, έχουμε και ένα δεύτερο τρόπο διάνοιξης των πραγμάτων. Αυτό αφορά την ίδια την αντίληψη σε ένα πρώτο και άμεσο επίπεδο το οποίο μπορώ να εποπτεύσω σύμφωνα με διάφορες οπτικές γωνίες, όψεις, και σκιάσεις⁶¹. Αφορά επίσης το δυνάμει στοιχείο και τις άπειρες δυνατότητες που επικαλύπτονται και είναι έτοιμες προς αποκάλυψη. Καθώς στρέφω την προσοχή μου σε ένα ειδικότερο αποβλεπτικό ενέργημα, προσπαθώ να φέρω στο φως με ακόμη μεγαλύτερη ενάργεια, τις περαιτέρω δυνατότητες που τυχόν κρύβονται εντός του.

Ο κόσμος και η συνείδηση ως δύο στοιχεία του μηχανισμού αποβλεπτικότητας, είναι εμμενώς υπερβατικά ως προς την κατάληψη της γνώσης και την αυτό-

⁵⁸ R. Sokolowski, "Εισαγωγή στη Φαινομενολογία", μτφρ. Π. Κοντός, εκδ. Πανεπιστημίου Πατρών, έκδοση β', Πάτρα 2006, σ. 36

⁵⁹ Ε. Χούσερλ, "Δεύτερη Λογική Έρευνα", Η Ιδεατή Ενότητα του Είδους και οι Νεώτερες Θεωρίες για την Αφαίρεση, μτφρ. Ν.Μ.Σκουτερόπουλος, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1986, σ. 39

⁶⁰ Στον Χούσερλ η θεωρία της ιζηματοποίησης διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο. Ολοένα και νέες νοηματικές αναπαραστάσεις επικαθόνται και επικαλύπτουν την αρχική εποπτειακή παρουσίαση.

⁶¹ R. Sokolowski, "Εισαγωγή στη Φαινομενολογία", μτφρ. Π. Κοντός, εκδ. Πανεπιστημίου Πατρών, έκδοση β', Πάτρα 2006, σ. 36

κατάληψη. Η συνείδηση έχει τη δυνατότητα να "βγει προς τα έξω" διανοίγοντας όλο και περισσότερο την ίδια τη δοτικότητα και την αλήθεια των πραγμάτων. Όσο περισσότερες πληροφορίες εκφέρονται για κάτι, όσο περισσότερο διανοιγμένο είναι ένα γεγονός ανάλογα με το πώς της εκφοράς και το τι του εκφερομένου, τόσο μεγαλύτερο θα είναι το βεληνεκές της ενάργειας και της διάνοιξης.

Ότι διανοίγεται όμως, ακριβώς επειδή βρίσκεται στη διάσταση μιας ολοένα και μεγαλύτερης ενάργειας και αλήθειας, επιτελείται σύμφωνα με μια καθολική χρονική δομή που διαπερνά την ολότητα της συνείδησης ως δυνάμει υποκειμενικότητα των πάντων. Επομένως κάθε ενέργημα επιτυγχάνεται πάνω σε αυτή την χρονική δομή καθολικότητας και μέσω αυτής συγκροτείται και φανερώνεται υπό έναν επιμέρους και συγκεκριμένο χρόνο. Υπό ένα συγκεκριμένο συνειδησιακό επιτέλεσμα που αφορά και την ίδια τη συνείδηση ως ειδικό και επιμέρους ενέργημα που συγκροτείται μαζί με τον κόσμο.

2.7. Η Καθολική Δομή του Χρόνου

Το κεφάλαιο του χρόνου αποκαλύπτει την καθολική δομή της συνείδησης. Με άλλα λόγια, η καθολικότητα και η ριζικότητα της υπερβατολογικής αναγωγής εδράζονται ακριβώς πάνω στο έδαφος του πιο εμμενούς χρόνου. Αν και ο Husserl κάνει μια κρίσιμη διάκριση σε τρία στρώματα χρόνου, το πιο εμμενές συγκροτησιακό μέρος θα το δούμε στο στρώμα της εσωτερικής συνείδησης του χρόνου, απ'όπου και συγκροτείται η ίδια η συνείδηση και τα χρονικά αντικείμενά της.

Πιο συγκεκριμένα, οτιδήποτε συγκροτείται συμβαίνει για εμάς. Σύμφωνα με την υποκειμενικότητά μας και μέσω αυτής. Εντός των υπερβατολογικά ανηγμένων αντικειμένων ενυπάρχει αυτή η ουσιακή και χρονική δομή που τα διαπερνά ως χρονικά αντικείμενα. Αυτό βέβαια συμβαίνει και με το ίδιο το ενέργημα όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως. Τα επιμέρους αντιληπτικά ενεργήματα είναι εγχρονά ενεργήματα και γι' αυτό χαρακτηρίζονται και αυτά τα ίδια από αυτή την εμμενή υπερβατικότητα. Το ενέργημα αυτό-συγκροτείται. Όμως ας παραμερίσουμε για την ώρα το πιο εμμενές στρώμα χρόνου και να περάσουμε στην εξήγηση των πρότερων.

Αρχικά ο αντικειμενικός χρόνος, είναι εκείνο το επίπεδο χρόνου το οποίο αντιλαμβανόμαστε ως φυσικό χρόνο⁶². Πρόκειται για μια πρώτη μορφή η οποία και αποκαλείται έτσι λόγω του καθημερινού της χαρακτήρα. Ο αντικειμενικός χρόνος είναι εκείνος που απαντά στην άμεση φυσική διάσταση. Εδώ έχουμε να κάνουμε με

⁶² Ν. Ζαχάβη, "Χούσερλ", μτφρ. Μ. Μαθιουδάκη, επιμ. Α. Χατζημωυσής, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2010, σ. 165

την ίδια τη μέτρηση και το χρόνο του ρολογιού που διέπει κάθε πτυχή του βίου μας. Είναι ο χρόνος που καθορίζει κάθε μας δραστηριότητα σύμφωνα με μια ολοκληρωτικά καθορισμένη διάσταση. Αν μπορούσαμε να δώσουμε μια εικόνα γι' αυτό το είδος χρόνου θα ήταν ένα ρολόι. Το ρολόι αποτελείται από συγκεκριμένες αποστάσεις, από συγκεκριμένα κενά διαστήματα που χωρίζουν και καθορίζουν τη θέση των δεικτών. Μέσω ενός ρολογιού και ενός χωροποιημένου χρόνου μπορούμε να προσδιορίζουμε τον καθημερινό μας βίο.

Από την άλλη, περνάμε σε ένα δεύτερο στρώμα χρόνου που είναι ο εσωτερικός. Ο εσωτερικός χρόνος είναι εκείνος που μας δίνει τα ίδια τα ενεργήματα με τα αντικείμενά τους ως ήδη συγκροτημένα⁶³. Ένα αντιληπτικό βίωμα το οποίο παρέχεται μαζί με την εκάστοτε μορφή του *cogito*, μας παρέχει ένα πρώτο επίπεδο της συνείδησης. Σε αυτό το επίπεδο έχουμε αποβάλει ό, τι ακραιφνώς άμεσο υπήρχε στον αντικειμενικό χρόνο και φθάνουμε να βιώνουμε τον ίδιο τον χρόνο. Ο φαινόμενος χρόνος είναι αυτός στον οποίο είμαστε περισσότερο εξοικειωμένοι.

Αυτό το δεύτερο στρώμα λοιπόν, είναι που μας παρέχει την αίσθηση των χρονικών αντικειμένων και ενεργημάτων ως ζωντανών και βιωμένων. Όταν έναν ενέργημα είναι χρονικό σημαίνει πως έχει διάρκεια στην έγχρονη συνείδηση. Κατ' αντίστοιχο τρόπο, λόγω του ότι αποτελεί σύστοιχο στοιχείο του, ένα χρονικό αντικείμενο έχει χρονική έκταση και μας δίδεται ως χρονικά διαρκές ακριβώς διότι μπορούμε να το φέρουμε ξανά στο νου μας. Συγκεκριμένα, εκείνο που επανενεργοποιούμε είναι το παρελθόν ή καλύτερα ακόμη την απύουσα παρουσία. Κι αυτό δεν είναι κάτι το οποίο συμβαίνει μέσω κάποιας μορφής παρουσίας. Έχουμε να κάνουμε με τα ίδια τα πράγματα.

Η φράση του Husserl που μας προστάζει να επιστρέψουμε στα ίδια τα πράγματα, έρχεται να λύσει ένα σοβαρό θέμα. Δεν μιλά για μια άμεση παρουσία αλλά για μια παρουσία μέσω της απουσίας ή και το αντίστροφο⁶⁴. Ενυπάρχει ένας αποβλεπτικός ορίζοντας με όλη τη δυνητικότητα που διαπερνά καθένα από τα ειδικά ενεργήματα. Δεν τίθεται θέμα άμεσης παρουσίας ή μιας αφελούς μεταφυσικής των πραγμάτων. Παρότι οι συνέπειες της γνωσιοθεωρίας του είναι μεταφυσικές, αφορούν θα λέγαμε τα έσχατα ερωτήματα της ύπαρξης και του είναι που δεν μπορούν να θιγούν με άλλον τρόπο.

Πριν προχωρήσουμε και στο τρίτο στρώμα ως ενυπάρχον στον εσωτερικό χρόνο πρέπει να αναδείξουμε κάποιες δομές που χαρακτηρίζουν την αποβλεπτικότητα. Η μέθοδος της αποβλεπτικότητας και το αντιληπτικό ενέργημα χαρακτηρίζονται από δομές όπως μέρος-όλον, πολλαπλότητα-ταυτότητα, παρουσία-απουσία⁶⁵. Πάνω σε

⁶³ Ο.Π., σ. 166

⁶⁴ Ο Χούσερλ μέσω του δικού του υπερβατολογικού ιδεαλισμού δεν μένει μέσα σε μια εγωλογική σφαίρα η οποία δεν επικοινωνεί με τον κόσμο. Ο υπερβατολογικός ιδεαλισμός ή εσωτερικός ρεαλισμός του απορρίπτει τον αφελή ρεαλισμό και αναδεικνύει βαθύτερα μεταφυσικά ερωτήματα περί του είναι και του λόγου.

⁶⁵ R. Sokolowski, "Εισαγωγή στη Φαινομενολογία", μτφρ. Π. Κοντός, εκδ. Πανεπιστημίου Πατρών, έκδοση β', Πάτρα 2006, σ. 17

αυτές τις τρεις δομές στοιχειοθετείται το συγκεκριμένο έγχρονο ενέργημα από υποκειμενική-λογική άποψη και το ίδιο το αντικείμενο ως φαινόμενο από αντικειμενική-οντολογική άποψη. Τα πράγματα καθώς αναγόμεστε στην υπερβατολογική αναστόχηση μας ανήγονται ως φαινόμενα κι εμείς πρέπει να ερμηνεύσουμε και να αποδείξουμε το προ-φαινομενικό τους είναι. Πρέπει να φέρουμε στο φως το βεληνεκές της πεπληρωμένης αποδεικτικότητάς τους που τα οδηγεί σε μια αντίστοιχη τροπικότητα του είναι και του λόγου.

Αν πάρουμε για παράδειγμα ένα συγκεκριμένο ενέργημα είτε στην αντίληψη, στο γεγονός ότι τώρα βλέπω ένα σπίτι, είτε ακόμη και στην διανοητική-κατηγοριακή αντίληψη, στο γεγονός δηλαδή ότι διαρθρώνω μια ορισμένη κατάσταση πραγμάτων, θα δω πως το ενέργημά μου καθώς και το σύστοιχο βιωμένο αντικείμενο συγκροτούνται βάσει αυτών των τριών δομών. Για να εμφανισθεί ένα ενέργημα και ένα φαινόμενο θα πρέπει και τα δύο να μας χορηγηθούν προοπτικά. Αλλά η προοπτικότητα της υποκειμενικής-νοητικής και της αντικειμενικής-εννοηματικής πλευράς διαφέρει. Η εννόηση και το νόημα που αναφέραμε παραπάνω μας έδωσαν τα εννοιολογικά εργαλεία για τα συστατικά στοιχεία του προ-φαινομενικού είναι του ενεργήματος και του αντικειμένου.

Παρά το γεγονός ότι ακόμη βρισκόμαστε στο φαινόμενο είναι του ενεργήματος, πριν προχωρήσουμε δηλαδή στη φαινομενολογική στάση της συγκρότησης του προ-φαινομένου είναι, μπορούμε να δούμε πως το εκάστοτε ενέργημα είναι πολύ συγκεκριμένο και συγκροτείται ως τέτοιο που είναι. Σε αυτό το στρώμα του χρόνου και την ψυχολογική αναγωγή, όπως την βρίσκουμε να αποδίδεται μερικές φορές, το υποκείμενο βρίσκεται ακόμη υπό το πρίσμα της επαλήθευσης και της επιβεβαίωσης. Η φυσική στάση και η γενική οντοθεσία της ύπαρξης του κόσμου δεν είναι πλήρως αποκλεισμένες. Αλλά για να μπορέσουμε να εισχωρήσουμε ακόμη πιο βαθιά στο ενέργημα και το φαινόμενο, θα πρέπει να περάσουμε από έναν ήδη συγκροτημένο εσωτερικό χρόνο προς τον οποίο είμαστε εξοικειωμένοι. Πρέπει να εκκινήσουμε από τα συγκροτημένα αντικείμενα για να οδηγηθούμε ακόμη πιο "μέσα" και να αποκλείσουμε εντελώς το έδαφος της προ-κατάληψης της πραγματικότητας.

Εισδύοντας "βαθύτερα" για να φτάσουμε σε αυτό το προ-φαινόμενο και προ-αναστοχαστικό έδαφος της αποβλεπτικής ουσίας, διακρίνουμε την ριζική και καθολική δομή του χρόνου⁶⁶. Αυτή είναι τριμερής και αποτελείται από την πρωταρχική εντύπωση, την ανακράτηση και την πρόκτηση ή προκράτηση⁶⁷. Τα στοιχεία αυτά δεν βρίσκονται αποκομμένα το ένα από το άλλο αλλά επιτελούνται ταυτόχρονα. Μέσω της συγκεκριμένης τριμερούς χρονικής δομής συγκροτούνται τα ειδικά ενεργήματα και τα φαινόμενα ή αλλιώς η εννόηση και το εννόημα. Μέσω αυτής της δομής επιτελούνται οι συνθέσεις των δομών της πολλαπλότητας-ταυτότητας, μέρους-όλου και παρουσίας-απουσίας. Το ενέργημα ως συγκεκριμένο είναι έγχρονο και συγκροτείται ως τέτοιο στην εσωτερική συνείδηση του χρόνου ή

⁶⁶ E. Husserl, "*Καρτεσιανοί στοχασμοί*", μτφρ. Παύλος Κόντος, εκδ. Ροές, Αθήνα 2002, σ. 111

⁶⁷ N. Ζαχάβη, "*Χούσερλ*", μτφρ. Μ. Μαθιουδάκη, επιμ. Α. Χατζημουσής, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2010, σ. 168-169

απόλυτη ροή. Ενέχει δηλαδή απειρία πολλαπλότητας, απουσίας, μερών και όλα αυτά συναπαρτίζουν την απειρία δυνατοτήτων μιας απόλυτης υποκειμενικότητας. Όπως λέει ο ίδιος ο Housset, κάνοντας την αναστόχαση και φτάνοντας σε αυτό το στρώμα χρόνου, βλέπουμε πως η συνείδηση αφικνείται καθυστερημένα. Συνειδητοποιείται και αυτό-συγκροτείται κάτι που ήδη βρίσκεται ως συγκροτημένο. Αλλά αυτή η δυναμικότητα και η δυναμικότητα που διαπνέει το ενεργεία δηλώνει και το χαρακτήρα της έγχρονης και διαρκούς συνείδησης.

Κεφάλαιο Τρίτο

3. Τα Ίχνη μιας Πραγματικής Φαινομενολογίας

3.1. Τι είναι ένα υποκείμενο ;

Ξεκινώντας με ένα ερώτημα στον τίτλο, θέτουμε στην ουσία το ίδιο το θέμα της παρούσας μελέτης. Εκείνο το οποίο αναζητάμε είναι αυτό το ίδιο το υποκείμενο. Να μας παρουσιαστεί το ίδιο στην όποια θετική συνθήκη που μπορεί να εντοπιστεί, προκειμένου εμείς να το "πιάσουμε" και να το οριοθετήσουμε. Προφανώς όμως πρόκειται για μια ιδιοτυπία, για μια ιδιάζουσα φύση της υποκειμενικότητας η οποία όχι μόνο δεν μας επιτρέπει να περιχαρακώσουμε το υποκείμενο αλλά αντιστρατεύεται και την κάθε προσπάθεια που εμείς κάνουμε για να φτάσουμε σε ένα αυστηρό και οριοθετημένο νόημα περί αυτού.

Εδώ λοιπόν το υποκείμενο στη βάση του οποίου ρωτάμε και κινούμαστε μεθοδολογικά, επέχει θέση ανεξιχνίαστου και μη αναγώγιμου σε μια αντικειμενική σημασία. Ακόμη περισσότερο δε, όπως θα προσπαθήσουμε να δείξουμε μέσω της αντιδιαστολής του Kant και του Husserl, το υποκείμενο για το οποίο ρωτάμε δεν μπορεί να είναι αναγώγιμο ούτε σε ένα σταθερό νόημα που να βεβαιώνει επ' αυτού. Η κύρια προβληματική που μας απασχολεί έχει να κάνει με την εγωκεντρική δυσχέρεια και όπως τη συναντάμε μέσα στο καντιανό corpus.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή και ας ξεκινήσουμε αυτή την πράξη αντίστιξης αλλά και οντολογικής υπέρβασης όπως τη συναντάμε μέσα από τα ίδια τα κείμενα. Τα ερμηνευτικά και μεθοδολογικά μας εργαλεία κινούνται πάντα στον άξονα ενός μη περιχαρακωμένου υποκειμένου προκειμένου κριτικά να το αναδείξουμε.

«Όλοι οι a priori όροι μιας δυνατής εμπειρίας εν γένει είναι συγχρόνως όροι της δυνατότητας των αντικειμένων της εμπειρίας. Λοιπόν ισχυρίζομαι: οι προμνημοθείσες κατηγορίες δεν είναι τίποτε άλλο παρά οι όροι του νοείν σε μια δυνατή εμπειρία, όπως χώρος και χρόνος περιέχουν τους όρους της εποπτείας [που χρησιμεύουν] γι' αυτήν ακριβώς την ίδια [εμπειρία]. Άρα εκείνες [οι κατηγορίες] είναι επίσης θεμελιώδεις έννοιες [που χρησιμεύουν] για να νοούμε αντικείμενα εν γένει αντίστοιχα προς τα φαινόμενα και κατά συνέπεια έχουν a priori αντικειμενική εγκυρότητα· αυτό ήταν που θέλαμε κυρίως να γνωρίσουμε⁶⁸.»

⁶⁸ Κριτική του Καθαρού Λόγου (Α 111 ~ ελλ. έκδ. τ. 2, σ.106)

Το παραπάνω παράθεμα μας καθιστά γνωστό αυτό στο οποίο τείνουμε την κριτική μας. Το καντιανό υποκειμένο διατελεί εντός της φυσικής στάσης υπό το πρίσμα ενός άλματος. Το άλμα εδώ πέρα βρίσκεται στο σημείο που ο Kant παρ' όλο που έχει θέσει τις υπερβατολογικές συνθήκες, όπως χώρος και χρόνος, για τη δυνατότητα μιας εμπειρίας, την ίδια στιγμή τις εντάσσει σε μια καθορισμένη σημασιολογική κατηγορία. Την ίδια στιγμή δηλαδή φυσικοποιεί γεωμετρικά τις συνθήκες και αυτές με τη σειρά τους επιτελούν ταυτόχρονα και έναν δεύτερο ρόλο. Εκτός από συνθήκες για τη δυνατότητα της εμπειρίας, είναι και όροι των ίδιων των αντικειμένων.

Η σημασιολογική κατηγορία έχει προεξοφληθεί από τον Kant, πράγμα που σημαίνει πως μας οδηγεί σε μια αυστηρή και νομοτελειακή γεωμετρική οριοθέτηση του υποκειμένου και της υποκειμενικότητας. Το ίδιο συναντάμε και στον τύπο των προτάσεων έτσι όπως αυτές προκύπτουν υπό την αντικειμενική λογική και μονοσημαντότητα του εκ προοιμίου καθορισμένου γεωμετρικού χώρου και χρόνου. Η απολυτότητα χώρου και χρόνου, εξωτερικής και εσωτερικής εποπτείας δηλαδή, μοιάζει τέτοια που κατέχει ένα ειδικό αλλά γενικής και αντικειμενικής εγκυρότητας σημασιολογικό περιεχόμενο. Καλλιεργεί λοιπόν τη μονοσημαντότητα μιας κατηγορίας πραγμάτων που εμφανίζονται υπό ένα όλως συγκεκριμένο φως και περιορίζει αυτό που λέμε φύση στο όνομα μιας φυσικής που ομογενοποιεί το σύνολο των φαινομένων. Η πραγματικότητα με την οποία έχουμε να κάνουμε εδώ, είναι εκείνη της γεωμετρικής εποπτείας και του γεωμετρικού λογισμού. Τελεί λοιπόν το νόημα υπό την ομπρέλα μιας θετικής επιστήμης.

Ο Kant μας παρέχει ένα υπερβατολογικό εγώ με ολωσδιόλου συγκεκριμένες και περιορισμένες κατηγορίες. Μπορούμε να πούμε δηλαδή πως η σχηματοποίηση που συμβαίνει ως μια μέθοδος συγκεκριμενοποίησης των καθαρών εννοιών δεν κάνει άλλο από το να αισθητοποιεί περιστέλλοντας την ίδια τη σκέψη, τον ίδιο τον λόγο⁶⁹. Και αυτό είναι κάτι που αναδεικνύεται και από τις τυπικές λογικές αρχές που χρησιμοποιεί. Αυτές είναι η βάση επί της οποίας στηρίζεται ολόκληρη η λειτουργία της διάνοιας ως μορφολογική λειτουργία. Η διάνοια του Kant δεν μπορεί να σκεφτεί διότι δεν μπορεί να συλλάβει τα ίδια τα πράγματα. Δεν μπορεί να παραστήσει αντικειμενικότητες με πολλαπλούς τρόπους και κατ' επέκταση με νοήματα που διαφεύγουν της προσοχής μας.

Ας προχωρήσουμε όμως ακόμη λίγο προκειμένου να φτάσουμε σε μεγαλύτερη σαφήνεια του γεγονότος.

⁶⁹ Όπως λέει και ο ίδιος ο Kant, δεν κατέστη δυνατόν να συγκεντρώσει σε ένα συνεκτικό Όλον τις λογικές έννοιες. Αλλά και σε αυτήν την περίπτωση, ακόμη και αν τον πετύχαινε, δεν θα ήταν εφικτό μια αντικειμενική λογική να συγκεντρώσει ολόκληρη την διαφοροποίηση και την πολλαπλότητα που χαρακτηρίζει τη γλώσσα μιας πραγματικής φαινομενολογίας.

«Έτσι η έννοια σώμα, όταν αντιλαμβανόμαστε με την αίσθηση κάτι έξω από μας, καθιστά αναγκαία την παράσταση του εκτατού και μαζί της την παράσταση του αδιαπέραστου, της μορφής κλπ⁷⁰.»

Η συγκεκριμένη σημασιολογική κατηγορία για την οποία μιλήσαμε παραπάνω έρχεται εδώ ακόμη περισσότερο στο φως. Ο Kant δεσμεύεται ώστε να προσδιορίσει το υποκείμενο από μια ορισμένη επιστημονική σκοπιά με την στενή έννοια της επιστήμης. Φυσικοποιεί το υποκείμενο, φυσικοποιεί την ίδια την υποκειμενικότητα και τις μορφολογικές συνθήκες που τη διέπουν και κατ' επέκταση περιορίζει τη γνώση και τον κόσμο σε μια γεωμετρική θετικότητα. Με άλλα λόγια, η γνώση μας για τον κόσμο δεν μπορεί να διασταλεί από τη στιγμή που έχουμε θέσει από την αρχή το γενικό όνομα υπό το οποίο και μόνο βλέπουμε την πραγματικότητα. Συνεπώς έχουμε προδιαγράψει το αποτέλεσμα της σύνθεσης. Πρόκειται για μια σημασία του πλάτους όπως θα λέγαμε χαρακτηριστικά, διότι μας επιτρέπει να επικοινωνούμε και να συνεννοούμαστε κάτω από μια σαφήνεια και προφάνεια ενός γνωστικού οργάνου που δεν παρουσιάζει καμιά εσωτερική διαφοροποίηση. Αν γινόταν κάτι τέτοιο, τότε θα άλλαζε διαρκώς η ίδια η εσωτερική φύση του οργάνου. Δεν θα μπορούσαμε να μιλάμε τότε για προφάνεια αλλά για εσωτερικές ετεροιώσεις του αντιληπτικού βλέμματος οι οποίες και συγκροτούν ολοένα διαφορετικά ή επιμέρους νοήματα που διαρκώς μας διαφεύγουν. Θα μιλούσαμε εδώ για την εντασιακή φύση ενός ιδιότυπου βλέμματος που μπορεί να υπερβαίνει τον εαυτό του μορφοποιώντας τον κάθε φορά διαφορετικά. Το επιμέρους αποβλεπτικό ενέργημα εντάσσεται σε ένα πλαίσιο ορίζοντα εντός του οποίου εμπεριέχονται οι κάθε λογής δυνητικότητες και παραλλαγές. Συνεπώς το νόημα που συγκροτείται εκτρέπεται προς την κατεύθυνση εκείνη που σημαίνει ο ιδιαίτερος κάθε φορά λογισμός των πραγμάτων.

Εδώ όμως έχουμε να κάνουμε με ένα σολιψιστικό υποκείμενο ή με ένα υποκείμενο που δεν μπορεί να "ξεκολλήσει" από ένα σταθερό θετικό φακό μέσω του οποίου γνωρίζει την πραγματικότητα.

3.2. Σολιψισμός ή Εγωκεντρική Δυσχέρεια

Προκειμένου να αναδειχθεί μια γλώσσα και ένα υποκείμενο ικανά να επιτελούν γνώση, αυτό το οποίο προϋποτίθεται είναι η απομάκρυνση του βλέμματος από τα πράγματα και η στροφή του στο ίδιο το αντιληπτικό ενέργημα που τα συλλαμβάνει. Αυτή είναι και η κύρια και ριζική θέση του Husserl με την οποία μας δίνεται μια γλώσσα που πάντοτε έρχεται πιο αργά ή πιο νωρίς. Ένα ιδιότυπο ενέργημα το οποίο

⁷⁰ Ο.Π. (Α 106 ~ ελλ.έκδ., τ. 2, σ.96)

αφού επέχει από κάθε γενική οντοθεσία του κόσμου, αφού δεν λαμβάνει καμιά θέση επ' αυτού, έχει τη δυνατότητα να τον συλλάβει στην δυνητικά οριζοντιακή του υποκειμενικότητα.

Για να συμβεί όμως κάτι τέτοιο, για να μπορέσει το αντιλαμβάνειν να επέχει και να αναχθεί σε μια τέτοια σφαίρα βλέψης και συγκρότησης των πραγμάτων, σημαίνει πως επηρεάζεται και η ίδια. Η σφαίρα αυτή έχει χαρακτήρα ενεργητικό-παθητικό ακριβώς διότι συγκροτώντας νόημα για τον κόσμο συγκροτεί ταυτόχρονα και τον εαυτό της. Εκλείπει ο παράγοντας ενός διαμεσολαβητικού τρίτου που θα καταστήσει κάτι πραγματικά παρόν. Και στην ουσία εδώ έγκειται και η εγωκεντρική δυσχέρεια που εντοπίζεται στον Kant. Ο υπερβατολογικός του χρόνος διαμεσολαβεί μεταξύ νου και εποπτείας προκειμένου να αποδώσει την πραγματικότητα.

Τίθενται λοιπόν κάποιες απόλυτες και αυστηρές προϋποθέσεις στον Kant που από τη μία επέχουν θέση υπερβατολογικών συνθηκών ορίζοντας το ίδιο το γνωστικό όργανο, από την άλλη αντικειμενοποιούνται συμπαρασύροντας ολόκληρο το πλέγμα της φύσης σε μια σημασία του εκτατού, του *res*.

Προχωρώντας, θα δούμε τον τρόπο με τον οποίο εμφοχωρεί η εγωκεντρική δυσχέρεια στο καντιανό υποκείμενο. Κι αυτό διότι η δομή της υποκειμενικότητας τελεί υπό ένα περιορισμένο καθεστώς που δεν μπορεί να υπερβεί τον εαυτό του.

«Έχω την κατ' αίσθηση αντίληψη ότι τα φαινόμενα διαδέχονται το ένα το άλλο, δηλαδή ότι μια [ορισμένη] κατάσταση των πραγμάτων υπάρχει σε μια [ορισμένη] χρονική στιγμή και ότι το αντίθετο υπήρχε στην προηγούμενη κατάσταση. Ουσιαστικά λοιπόν συνδέω δύο κατ' αίσθηση αντιλήψεις εν χρόνω. Αλλά η σύνδεση εδώ δεν είναι έργο της ψιλής αισθήσεως και της εποπτείας αλλά το δημιουργήμα μιας συνθετικής δυνάμεως της φαντασίας, η οποία καθορίζει την εσωτερική αίσθηση όσον αφορά τη χρονική σχέση. Αλλά αυτή [η δύναμη της φαντασίας] μπορεί να συνδέει τις δύο παραπάνω καταστάσεις με δύο τρόπους έτσι ώστε η μία είτε η άλλη να προηγείται εν χρόνω⁷¹»

Το συγκεκριμένο παράθεμα από τον Kant έχει να προσφέρει πολλά στην επερώτηση που κάνουμε περί του υποκειμένου. Καθίσταται εύγλωττο από αυτές τις συνοπτικές αλλά σημαντικές σειρές του παραθέματος πως η δύναμη της φαντασίας για την οποία μας μιλά, σχηματοποιεί μια ορισμένη κατάσταση των φαινομένων. Πρόκειται για τον υπερβατολογικό χρόνο έτσι όπως μας τον δίνει ο Kant να τον καταλάβουμε καθώς και για τη φαντασία στο επίπεδο του δημιουργικού ή παραγωγικού θα λέγαμε.

Η δύναμη της φαντασίας, όπως λέει ο ίδιος, δημιουργεί τα φαινόμενα, την κατάσταση αυτών αλλά και την ορισμένη χρονική τάξη στην οποία εντοπίζονται. Ο

⁷¹ Ο.Π., (B 233 ~ ελλ.έκδ., τ. 2, σ. 218)

κανόνας είναι σαφής και τίποτα δεν μπορεί να παραβιαστεί ή να αποκλίνει από την εν λόγω χρονική τάξη της αιτιότητας. Κάτι ορισμένο προηγείται και κάτι άλλο επίσης ορισμένο ακολουθεί ως αποτέλεσμα. Υπάρχουν εκθέτες που καθορίζουν αυστηρά την πορεία και τάξη των φαινομένων⁷².

Πάνω σε αυτό το σημείο ο Kant τοποθετεί και χωροποιεί τον χρόνο. Ο χρόνος γι' αυτόν είναι κάτι προφανές και πλήρως εντοπίσιμο. Μπορούμε να καθορίσουμε επακριβώς τη χρονική τάξη και τη σημασία μιας κρίσης που μας δίνει μια κατάσταση πραγμάτων. Ο χρόνος εδώ βρίσκεται στο πλαίσιο της φυσικής-ψυχολογικής στάσης σύμφωνα με την ορολογία του Husserl. Η αιτιακή ακολουθία τοποθετείται στο επίπεδο ενός λειτουργικού χαρακτήρα. Με τις καντιανές λειτουργικές συνθέσεις εκείνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να περικλείσουμε τα πράγματα και να τα ταξινομήσουμε σύμφωνα με την αρχή την οποία έχουμε προϋποθέσει.

Η φυσική στάση αφορά μια βλέψη πραγμάτων, μια εμπρόθετη σκόπευση του γνωρίζοντος υποκειμένου, που καταλήγει τα πάντα στην ίδια αυτή καθ' εαυτή τη σημασία ακριβώς επειδή την προϋποθέτει. Συγκεκριμένα ο Kant λειτουργεί εξ υποθέσεως όπως θα μπορούσαμε να πούμε. Αυτό που κάνει είναι να χρησιμοποιεί τη δύναμη της φαντασίας "εκμεταλλεόμενος" ύστερα το χρόνο. Επιβάλλει στην ουσία αυτό το ορισμένο και προϋποτιθέμενο σχήμα σύμφωνα με τον συγκεκριμένο αιτιακό κανόνα. Εκείνο που αφορά τη φυσική στάση και το βρίσκουμε στον Kant είναι το γεγονός ότι περιστέλλει τη σημασία των πραγμάτων με το να τα περικλείει μέσα σε ένα λόγο εντελώς άμεσο και προφανή. Χρησιμοποιεί και εκλαμβάνει το λογισμό γεωμετρικά. Σύμφωνα δηλαδή με μια δεδομένη και απόλυτα παρούσα γνωσιακή κατάσταση των πραγμάτων. Ό, τι προκύπτει απ' αυτό το σχήμα απλά έχει ήδη προβλεφθεί. Δεν υπάρχει καμιά περίπτωση να προκύψει κάτι καινούριο ακριβώς διότι έχει περιστείλει αυστηρά τη σημασία και την κίνηση των φαινομένων μέσα σε μια έννοια κλειστή.

Σύμφωνα με μια ακόμη ανάγνωση όμως, αυτό που μας δίνει εδώ ο Kant είναι ο τρόπος με τον οποίο μας παρέχονται οι βεβαιότητες. Οι λειτουργικές συνθέσεις, οι οποίες λαμβάνουν και χαρακτήρα οικονομίας της σκέψης, μας δείχνουν πως οδηγούμαστε να εντάξουμε τα πράγματα σε κάτι σαφές προκειμένου να πούμε ότι τα κατέχουμε. Όμως κάτι τέτοιο δείχνει μια πραγματολογική κατεύθυνση της γνώσης αλλά και μια αδυναμία να συλλάβουμε την αλήθεια των πραγμάτων.

Γίνεται ακόμη πιο κατανοητή η πραγματολογική κατεύθυνση αν συμπεριλάβουμε την ανοδική πορεία που ακολουθεί το υπερβατολογικό στον Kant. Κι αυτό, σύμφωνα με την ανάγνωση που κάνουμε εδώ ξεκινά από τον συνειρμό. Παρά το γεγονός ότι ο συνειρμός δεν μπορεί να συνάψει μια σταθερή σχέση του πολλαπλού των φαινομένων, παρά το γεγονός της ανυποληψίας στην οποία εκπέφτει, μας λέει πως για να είναι δυνατός έχει ως συνθήκη δυνατότητας τη συγγένεια όλων των φαινομένων. Η συγγένεια αυτή μας οδηγεί πάλι στην ομογενοποίηση των

⁷² Ο.Π., (B 263 ~ ελλ.έκδ., τ. 2, σ. 249)

φαινομένων. Μας καλεί να "ανεβούμε" ακόμη πιο πάνω. Να εκλάβουμε τα πράγματα από ένα προ-ειλημμένο εγώ. Αυτό το εγώ το τονίζει διαρκώς. Είναι το ταυτοτικό αναλυτικό εγώ. Αναλυτικό όμως που παραμένει στο πλαίσιο της αναλυτικής αρχής των προτάσεων που εξετάστηκαν παραπάνω καταπώς φαίνεται. Συνεπώς η ίδια η σύνθεση ως αυτό-διαφοροποιούσα εκλείπει. Παράγεται μια σταθερή σήμανση και βάσει αυτής κινείται η όποια σύνθεση για την επίτευξη εμπειρίας. Στον Kant δεν έχουμε γνώση παρά μόνο εμπειρία.

Η γνώση θα σήμαινε πως κατέχουμε την αλήθεια αλλά και την ενάργεια των ίδιων των πραγμάτων από τη σκοπιά του βλέμματος και του τρόπου εννόησής του. Πρόκειται όμως εδώ για μια κατηγοριακή σκέψη-εποπτεία που δεν δύναται να φτάσει σε ένα πάγιο νόημα των πραγμάτων. Τα πράγματα εδώ, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, αποκτούν το πραγματικό νόημα του φαινομένου.

3.3. Μορφή και Ύλη

Για να καταστήσουμε πιο σαφές το φαινόμενο σε μια πραγματική φαινομενολογία, αρκεί να αφιερώσουμε λίγα λόγια για τον τρόπο με τον οποίο εκτείνεται στο σώμα κειμένων του Husserl. Το φαινόμενο εδώ λαμβάνει οντολογικές διαστάσεις από τη στιγμή που σκοπός είναι να αναδυθούν έσχατα νοήματα περί του κόσμου και του είναι. Ο Γερμανός φιλόσοφος επιτελεί τη δική του στροφή στο ίδιο το βλέμμα, στο ίδιο το αντιληπτικό ενέργημα, καθώς και στα αντικειμενικά του σύστοιχα που εξαρτώνται από το πρώτο. Ο όρος εξάρτησης βεβαίως δεν σημαίνει ούτε ένα πάγιο και συμπαγές υποκείμενο αλλά ακόμη περισσότερο δεν μπορεί να σημαίνει ούτε μια απόλυτη χρονική δομή που καθοδηγεί τα φαινόμενα με μια απλότητα.

Φαινόμενο στον Husserl πάει να πει πως με την αναγωγή μας στην φαινομενολογική-υπερβατολογική σφαίρα, οδηγούμαστε σε μια πρωτοπρόσωπη διάνοιξη και αυτό-χορήγηση των πραγμάτων. Ο κόσμος εδώ λαμβάνει την όποια ισχύ του είναι του συγκροτούμενος διαρκώς από την ίδια την ανεξάντλητη δομή της υποκειμενικότητας⁷³. Η καθολική τριμερής δομή του χρόνου δεν παρέχει ένα πρότυπο αλλά αντιθέτως μορφοποιείται η ίδια διαρκώς. Η παραδοξότητα εδώ έγκειται στο χαρακτήρα του ενεργητικό-παθητικού που αναφέραμε προηγουμένως.

Εννόηση και εννόημα είναι το ίδιο πράγμα. Είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Συγκροτώντας το ιδιότυπο αντιληπτικό ενέργημα τον κόσμο, την ίδια στιγμή συγκροτεί και τον εαυτό του.

⁷³ E. Husserl, "Καρτεσιανοί στοχασμοί ", μτφρ. Παύλος Κόντος, εκδ. Ροές, Αθήνα 2002, σ. 112

Θα μπορούσαμε εδώ να μιλήσουμε με όρους συνεχούς μετατόπισης και έλλειψης του υποκειμένου από τη στιγμή που πρόκειται για ένα δυνητικό και εντασιακό υποκείμενο. Αυτό-διαφορά θα πει πως αποκαλύπτεται ο κόσμος και ταυτόχρονα εγώ ως αμέτοχος θεατής της σφαίρας του υπερβατολογικού σύμφωνα με μια δυνητικότητα και μια ουσιώδη απουσία που χαρακτηρίζει αυτό το ιδιότυπο "έξω". Εδώ προκύπτει και το καθεστώς του οντολογικού που συγκροτεί καθετί το οντικό, καθετί θετικά επιστημονικό και αφελές. Το ανεπερώτητο έδαφος ανάγεται στις έσχατες συνθήκες του προκειμένου να επερωτηθεί και να ανηχθεί στο ιδιαίτερο είναι του. Ο κόσμος, όπως και το ίδιο το ενέργημα, λαμβάνουν ευρύτερες διαστάσεις. Εδώ τώρα συμπεριλαμβάνεται κάθε είδους αντιληπτική σήμανση των πραγμάτων. Ένα παράδειγμα θα μας ήταν αρκετά διαφωτιστικό προκειμένου να καταλάβουμε το αναδρομικό βήμα που επιτελείται από τον Husserl .

Η διαφορά και η συνεχής έλλειψη ή ανεπάρκεια του νοήματος θα μπορούσε να χορηγηθεί ως εξής: *άνθιζε ο κόσμος μήνα Ιανουάριο*. Στη μεταφορική χρήση της γλώσσας αποδίδεται καλύτερα η απουσία και αυτό-διαφορά της εποπτικής δοτικότητας των πραγμάτων. Η παραπάνω εννόηση του κόσμου εμπεριέχει νοήματα που φαινομενικά αντιστρατεύονται το ένα το άλλο. Αλλά σύμφωνα με μια πιο προσεκτική βλέψη των πραγμάτων και σύμφωνα με τον συγκεκριμένο τρόπο εννόησης, με τον οποίο μας χορηγούνται, οδηγούμαστε σιγά σιγά στην αποδεικτική ενάργεια της αλήθειας καθώς και στην εμβέλειά της. Να τονίσουμε εδώ πως από ένα καθεστώς πρωταρχικής ασάφειας ή και αρχικής αντί-νοηματικότητας, είτε σε επίπεδο εσωτερικής ασυνέπειας είτε σε επίπεδο έλλειψης περιεχομένου, οδηγούμαστε στο τέλος στη επίτευξη ενός νοήματος. Κι αυτό είναι κάτι που εξαρτάται από διάφορα στοιχεία της γραφής και εννόησης όπως η αισθητήρια ύλη ή το εμμενές περιεχόμενο της ψυχικής διαδικασίας, το νόημα της εμπειρίας ως το ίδιον αποβλεπτικό της περιεχόμενο και το αποβλεπτικό αντικείμενο.

Είμαστε σε θέση να πούμε πως η μορφή αλλάζει διαρκώς. Η επίτευξη και επίτευξη νοήματος είναι μια διαδικασία που εξαρτάται από τον τρόπο εννόησης της αισθητήριας ύλης καθώς και από τον τρόπο συμπαράταξης των διαφόρων στοιχείων που το συναποτελούν. Η ταυτότητα διαφοροποιείται και στην πορεία της αποδεικτικότητας μπορεί να γίνει και κάτι άλλο. Ο Husserl τόνισε τη σημασία της δυνητικότητας που αφορά το εκ φύσεως καθεστώς της συνείδησης. Η αποβλεπτικότητα είναι αποβλεπτικότητα τινός και αυτό στο οποίο αναφέρεται παίρνει διάφορες μορφές ανάλογα με την τάξη του λόγου στην οποία συγκροτείται. Αυτό όμως είναι κάτι που αφορά και τις καθαυτό ειδητικές επιστήμες και περιοχειακές ουσίες. Σε αυτό το σημείο, η φαινομενολογική αναγωγή και το υπερβατολογικό αποκτούν την όλη ριζικότητά τους.

Το ειδητικό εντάσσεται σε μια άλλη διάσταση πλέον. Σε μια διάσταση που εξαρτάται και βασίζεται στην συνεχή διαδικασία ψυχικής συγκρότησης του νοήματος. Και από εκεί αναδύεται η πραγματική καθαρότητα με την έννοια της διακριτότητας. Η εποπτική δοτικότητα των πραγμάτων αποτελεί τη συνθήκη εκείνη που οδηγεί τα φαινόμενα στην αλήθεια τους και στο βεληνεκές της πεπληρωμένης

ενάργειας. Πράγμα το οποίο σημαίνει πως εσωτερικά διακρίνονται ασυνέχειες και ελλείψεις που εκτρέπουν το την ερμηνεία σε κάτι άλλο το οποίο δεν αναλογεί με τις προηγούμενες ενεργηματικές επιτελέσεις. Πρόκειται για κάτι που εντάσσεται στην ίδια τη φύση της αποβλεπτικότητας, η οποία και οδηγεί τα πράγματα προς μια περαιτέρω εκλέπτυνση της ενάργειας με την έννοια της διόρθωσης. Αυτό βέβαια είναι κάτι που επιτελείται στην πλήρη δυνητικότητά του και στην κάθε φορά συγκρότηση και ανα-παρουσίαση ενός φαινομένου.

Έχουμε μια ιστορικότητα του νοήματος που σημαίνει πως η εννόηση και το πως θέτουμε σε συμπαράταξη τα αντικείμενα της συνείδησης επηρεάζει το ίδιο το νόημα το οποίο επιτυγχάνεται. Ναι μεν υπάρχει μια γλώσσα βάσει της οποίας μιλάμε και επικοινωνούμε αλλά έχει ως βάση τη σκέψη και την αποβλεπτικότητα. Το ζήτημα είναι επομένως ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζονται οι δέσμες των αντικειμενικών σχέσεων. Ο τρόπος παράταξης των λέξεων, μας δίνει διαφορετική μορφή του κόσμου και έναν διαφορετικά συγκροτημένο κόσμο. Η παράσταση του κόσμου αλλάζει από τη στιγμή που αλλάζει η εννόησή του και ο θεσιακός δεσμός των πραγμάτων. Έτσι έχουμε ποικίλες όψεις, οπτικές γωνίες, σκιάσεις, πολλαπλά, απουσίες και μέρη. Κάθε αντικείμενο "χωράει" σε μια τέτοια υπερβατολογική συνείδηση

3.4. Ο Λόγος στην Πραγματική Φαινομενολογία

Ο Λόγος στη θεώρηση του Husserl λαμβάνει διαστάσεις ενός λόγου ενγένει. Η ανάλυση ξεκινά από το μοναδιαίο και εγωλογικό υποκείμενο, αλλά εντός αυτού ξετυλίγονται οι διάφορες τάξεις του λόγου βάσει μιας ορισμένης κανονικότητας. Δεν πρόκειται για έναν λόγο δι-υποκειμενικά σκεπτόμενο, παρ'ότι το στοιχείο του δι-υποκειμενικού προστίθεται για μια πιο εντασιακή διαμόρφωση της έννοιας, αλλά για έναν λόγο που ενέχει και αναδεικνύει τις εκάστοτε κάθε φορά δυνητικότητές του.

Και στον Λόγο αυτό είναι που κυριαρχεί το στοιχείο της απουσίας και της έλλειψης όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως. Ακριβώς επειδή διάφορα νοήματα διανοίγονται βάσει ενός ορισμένου τρόπου εννόησης, ενός ορισμένου θεσιακού δεσμού των σχέσεων των στοιχείων, για τον λόγο αυτό κάποια άλλα στοιχεία αναπόφευκτά επικαλύπτονται. Το τι θα διανοιχθεί και το τι θα επιτευχθεί ως εναργής σημασία, εξαρτάται από μια συγκεκριμένη κανονικότητα στη σχέση των στοιχείων και σύμφωνα με τον τρόπο και τη γραφή με την οποία το εννοούμε.

Ο ρόλος της απουσίας είναι καταλυτικός από τη στιγμή που δηλώνει την εκ-σωτερικότητα του υποκειμένου και την εμμενή του υπέρβαση. Οδηγούμαστε σε ολοένα και μεγαλύτερο βαθμό αποδεικτικότητας και αλήθειας των πραγμάτων. Διαφοροποιούμε εσωτερικά και βάσει ποικίλων κανόνων του λόγου τα νοήματα

βάσει του τρόπου εννόησης, του τρόπου με τον οποίο συνδέουμε και κατ'επέκταση ερμηνεύουμε τις αντικειμενικές σχέσεις. Και λέγοντας αντικειμενικές σχέσεις, έχουμε να κάνουμε με την λογική και οντολογική μορφή εποπτικής εμφάνισης του κόσμου και των κάθε λογής αντικειμένων. Ότι υπάρχει καθαρά φαινομενολογικά είναι το πώς τον πραγμάτων, αυτός ο υποκειμενικός τρόπος εποπτικής θέασης των πραγμάτων μέσα από τον κόσμο-της-ζωής νοήματος στον οποίο είμαστε ενταγμένοι⁷⁴. Ο Λόγος αυτό-εκδιπλώνεται μέσω πολλαπλών εμφανισιακών τρόπων καθώς και μεγαλύτερου βαθμού ενάργειας και διακριτότητας των πραγμάτων.

Ο κόσμος-της-ζωής θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελεί ένα συμβολικό έδαφος στο οποίο βρισκόμαστε ενταγμένοι μαζί με όλες τις ιστορικές νοητικό-νοηματικές εγγραφές. Επί του εδάφους αυτού επιτελούνται συνεχώς ανα-παρουσιάσεις και ερμηνεύεται εν νέου ό, τι μας έχει ήδη δοθεί. Μέσα στις εσωτερικές συνάψεις των αντικειμενικών σχέσεων αναδύονται νέα νοήματα και επιτελούνται διαρκώς νέες ερμηνείες. Αυτά εξαρτώνται ή αλλιώς είναι υποταγμένα στην εκάστοτε τομή που γίνεται και η οποία καθορίζει τη φαινομενοποίηση του είναι με έναν μοναδικό και ορισμένο τρόπο. Εδώ απαντάται και η σημαντική έννοια της απουσίας. Ο Husserl δεν της έδωσε τυχαία σαφή πριμοδότηση ειδικά όσον αφορά την περιοχή της κατηγοριακής εποπτείας. Το ζωντανό παρόν είναι εκείνο που συγκροτεί και οδηγεί προς τη φανέρωση του εκάστοτε φαινομένου. Αλλά είναι και εκείνο που στην ουσία του είναι μια παθητικότητα με την έννοια της μη απάντησης. Όντες στο ζωντανό παρόν, αυτό το ίδιο δεν μπορεί να απαντήσει εξ ονόματος του εαυτού του. Κάθε εξωτερικότητα είναι εμμενής που θα πει αυτό-συγκροτείται η ίδια έξω από τον εαυτό της και ταυτόχρονα μέσα σε αυτόν⁷⁵.

Παρά το γεγονός πως η τριμερής δομή του απόλυτου χρόνου δεν μπορεί να χωριστεί σε αφηρημένα κομμάτια, τη συναντάμε δηλαδή ως μια ενιαία και ταυτόχρονη δομή όπως μας δίνεται στο ζωντανό παρόν, μπορούμε όμως να πούμε να προσπαθήσουμε να την διαλευκάνουμε περισσότερο. Η μη αναγωγιμότητα σε κάτι το απόλυτο και το απλό από άποψη προ-ειλημμένης έννοιας, μας οδηγεί στο ανεξάρτητο αλλά αυτό το ίδιο υποταγμένο στο εκάστοτε εννοητικό-νοηματικό συγκείμενο. Πράγμα το οποίο σημαίνει πως έχουμε να κάνουμε με μια επιτελεστική διαδικασία νοητικό-νοηματικών αλληλοπαραπομπών και των ποικίλων εμφανίσεων στις οποίες

⁷⁴ Ε. Χούσερλ, "*Η Κρίση της Ευρωπαϊκής Ανθρωπότητας και η Φιλοσοφία*", μτφρ. Π.Κόντος, εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα 2011, σ.56

⁷⁵ Η ενεργητική –παθητική κίνηση της εσωτερικής συνείδησης του χρόνου που μας επηρεάζει ‘‘παρά τα λεγόμενα’’, πάνω στην ολισθηρή επιφάνεια των λεγομένων μας, έγινε άξια μνείας και από τον Derrida στο έργο του ‘‘Περί Γραμματολογίας’’. Εκείνος βέβαια, μην λαμβάνοντας υπ’ όψιν την ανατροπή που επέρχεται στην ίδια τη λογική, προτιμά να χρησιμοποιεί τον όρο παιχνίδι των σημααινόντων έναντι της αμφισημαντότητας που αναδεικνύεται και από την λακανική ψυχαναλυτική θεώρηση του υποκειμένου. Η ανατροπή της τυπικής λογικής και η ταυτόχρονη ανάδυση του πλεονάσματος είναι στοιχεία που εμφανίζονται και στον Husserl και στον Lacan. Θεωρώ πως αποτελεί τη βάση εκείνη που στηρίζει και συνάμα δείχνει τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται οι δύο σφαίρες του φυσικού και υπερβατολογικού. Στην ουσία πρέπει να περάσουμε από την αμφισημαντότητα και την αντίφαση ως αναγκαίο βήμα το οποίο μας δείχνει πως το γνωστικό μας όργανο είναι στην ουσία διαστρεβλωμένο με την έννοια της δυνητικότητας και της διαφοράς.

αναδεικνύονται. Από εκεί πηγάζει και η αναφορησιακή λειτουργία και διαρκής ενάργεια, το βεληνεκές της οποίας αντλείται από την ορισμένη κάθε φορά ερμηνευση του είναι.

Για να παραμείνει κάτι αποδεικτικά εναργές και ολοένα και πιο καθαρό φαινομενολογικά, θα πρέπει να ανα-τρέχουμε σε συνεχείς ανα-παρουσιάσεις εποπτικής δοτικότητας των πραγμάτων. Κάθε φορά θα πρέπει να επερωτούμε υπερβατολογικά προκειμένου να φανερώσουμε όχι μόνο το νόημα μαζί με τον συγκεκριμένο τρόπο εννόησης, την ψυχική διαδικασία εκείνη που συγκροτεί κάθε επίτευγμα (Leistung), αλλά και την σημασία που εξάγουμε ερμηνεύοντας συγκεκριμένες σχέσεις αντικειμένων. Οι σχέσεις αυτές ονομάζονται έτσι, καθώς φανερώνουν την οντολογική τους διάσταση. Χορηγούν πρωτο-πρόσωπα δηλαδή μια ορισμένη κατάσταση πραγμάτων.

Η υπερβατολογική βάση της συνεχούς ερωτηματοθεσίας σχετικά με το είναι και την ισχύ του, συγκρατεί καθετί ειδητικό που μπορεί να αναδυθεί εν συνεχεία. Αν προσπαθούσαμε να φτάσουμε σε μια εξηγητική εξωτερικά ειπωμένη, τότε θα καταλήγαμε εκ νέου σε μια νέα θέση, σε έναν νέο τρόπο του είναι. Στο σημείο αυτό αναδύεται το μηδέν με την έννοια της συνείδησης και της ανάληψης της άγνοιάς μας. Το ότι αφήνω χώρο στην άγνοια σημαίνει πως το ίδιο το στοιχείο του μηδενός είναι και εκείνο που συνεχίζει να "εργάζεται" και να συγκροτεί τα φαινόμενα. Το μηδέν είναι η βάση της ανατροπής της τυπικής λογικής με την είσοδο της αντίφασης. Είναι το στοιχείο της ριζικής απόκρυψης, παρά το γεγονός πως συνεχίζει και μας απαντάει συγκροτώντας συνεχώς νέα νοήματα βάσει νέων θεσιακών σχέσεων οι οποίες φανερώνουν τη δική μου ίδια ουσία, τον ιδιαίτερο εαυτό μου⁷⁶.

Επομένως λοιπόν, δεν είναι μόνο το γεγονός πως το υποκείμενο αλλάζει διαρκώς αλλά αυτή η διαρκής ταλάντευση και τροποποίηση αφορά και την ίδια την χρονοποιητική συνθήκη, τον ίδιο τον Λόγο ως τον καθολικό χρόνο. Και εδώ εντοπίζουμε ίσως και την πιο ριζική απουσία. Δεν μπορούμε να περικλείσουμε εντός μιας προφανούς τάξης του λόγου την ριζική χρονοποιητική συνθήκη ακριβώς επειδή στηρίζει την ίδια την αδυνατότητα και το μηδέν από το οποίο πηγάζει κάθε δυνατή αυτό-διαφορά. Ένα παράδειγμα ίσως φανεί διαφωτιστικό. Δεν μπορούμε να εκφέρουμε προτάσεις όπως για παράδειγμα "Ο δάσκαλος τα δέντρα μια κυριακάτικη ταινία". Πρόκειται για μια πρόταση που όσο κι αν φαντάζει απλοϊκή, παρ' όλα αυτά αναδεικνύει το σημείο αδυνατότητας. Στο επίπεδο της αυτό-διαφοράς, υπάρχουν άπειρες δυνητικότητες μέσα σε ποικίλους εμφανισιακούς τρόπους, αλλά οι διάφοροι λόγοι που αποδίδουν την ενάργεια και την αναφορά προς κάτι, είναι και αυτοί που αδυνατούν ή αποκλείουν ορισμένους άλλους δεσμούς σχέσεων μεταξύ των σημαινόντων.

⁷⁶ E. Husserl, "*Καρτεσιανοί στοχασμοί*", μτφρ. Παύλος Κόντος, εκδ. Ροές, Αθήνα 2002, σ. 149

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Το υποκείμενο και στις δύο εκφάνσεις στις οποίες μελετήθηκε, μας πορίζει με ενδιαφέροντα σημεία. Δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει ο συμπληρωματικός ρόλος του Husserl που δίνει αυτό το επιπλέον.

Ο Kant μας μίλησε για το στοιχείο του υπερβατολογικού οικοδομώντας ένα αποψιλωμένο υποκείμενο το οποίο και φτάνει σε μια αμετάβλητη πραγματικότητα. Για να γίνει δυνατό εντοπισμού το υπερβατολογικό εγώ, δεν έχουμε άλλο από το να λάβουμε υπ' όψιν μας τις αφετηριακές προϋποθέσεις που εκθέτει. Φτάνουμε σε ένα σταθερό και ελάχιστο υποκείμενο ή ακόμη καλύτερα σε ένα ελάχιστο περιεχόμενο υποκειμένου. Η δομή του είναι απλή και προφανής. Τα στοιχεία με τα οποία μας προμηθεύει ο Kant είναι η αρχή του βήματος και του ίδιου του βιώματος. Ο συγκερασμός νου και εποπτείας αναδεικνύει στοιχεία από τα οποία κάθε υποκείμενο διέπεται. Μέσω αυτών διαμεσολαβούμε στον κόσμο.

Ο νους και η εποπτεία ήταν μια πρώτη κίνηση για να εξεταστεί το υποκείμενο από μια πιο γενική συνειδησιακή άποψη και της υποκειμενικής σχέσης αυτού με τον κόσμο. Δεν σημαίνει πως απευθείας οδηγούμαστε σε μια αλήθεια περί της ύπαρξής του. Το νόημα και το καθεστώς ισχύς του είναι που μπορεί να έχει μια κρίση, μια αντίληψη, μια ενθύμηση κ.ο.κ, είναι πράγματα που αντλούνται από άλλες πηγές του υποκειμένου, πιο εσωτερικές στα ίδια τα πράγματα και την υποκειμενικότητα

Σε αυτό το σημείο επενέβη η θεωρία του Husserl στα περί της συνείδησης και γνώσης προβλήματα που μας απασχόλησαν. Ο συμπληρωματικός χαρακτήρας έχει να κάνει με κάτι βαθύτερο και έσχατο που χαρακτηρίζει την υποκειμενικότητα και την καθολική δομή της. Η ανάδειξη μιας συνείδησης έγχρονης, μιας συνείδησης που είναι και η ίδια μέσα στον *ρυθμό του χρόνου* προσβαλλόμενη από αυτόν όπως θα μπορούσαμε να πούμε, φέρνει στο φως μια νέα δυναμική πάνω σε αυτά τα θέματα. Το νόημα, η αλήθεια, η ενάργεια και η αποδεικτικότητα ως ερμηνεία είναι μερικά από τα αναπόσπαστα εκείνα στοιχεία που συνεπικουρούν στη κατοχή της αλήθειας και του είναι των πραγμάτων.

Το βάρος της μελέτης από την αρχή, ήταν να αναδείξει αυτό που ονόμασα φορμαλιστικό σκεπτικισμό του Kant καθώς και έναν έλλογο σχετικισμό και σκεπτικισμό του Husserl. Με τον φορμαλιστικό σκεπτικισμό του Kant αναφέρθηκα όχι απλά σε έναν αγνωστικισμό του καντιανού υποκειμένου αλλά σε κάτι πιο σημαντικό. Στο αδύνατο του υποκειμένου να αναλάβει την άγνοιά του. Και αυτό διότι το οντολογικό ζήτημα περί του ανοίγματος στον κόσμο παραμένει ανοιχτό στον Kant. Το καθεστώς στο οποίο εντάσσει τον χρόνο δεν έχει να κάνει διόλου με έναν χρόνο εμμενή, με έναν χρόνο που ο ίδιος ετεροιώνεται στην ουσία του. Σε αυτόν ο χρόνος είναι απρόσβλητος ο ίδιος. .

Απαντώντας κυρίως, σύμφωνα με τη μελέτη που έγινε, στο ζήτημα της εγωκεντρικής δυσχέρειας, το απόλυτο του χρόνου και της υποκειμενικότητας ως δομής του υποκειμένου μεταφράζονται με τελείως διαφορετικούς όρους. Πλέον έχουμε συγκρότηση και όχι παραγωγή του υποκειμένου ως αντικειμένου σύμμετρου στον εαυτό του. Αν μπορούμε και μιλάμε για εαυτό, κάτι τέτοιο γίνεται δυνατό μέσω της φαινομενοποίησης του είναι και της έλλειψης στον τρόπο εννόησης

Με τη συνδρομή του Husserl, το υποκείμενο ανοίχθηκε στον κόσμο. Έθεσε διαφορετικά κεντρικές έννοιες όπως νους και κόσμος και τις διέπλεξε αξεδιάλυτα τη μία με την άλλη. Πλέον ο κόσμος και το νόημά του, ανήγονται πρωτοπρόσωπα στο υποκείμενο και μέσα αυτού και γι' αυτό το ίδιο ισχύει το είναι τους. Το υποκείμενο έπαψε να είναι περικλειστο στον εαυτό του και διαφοροποιείται συνεχώς. Αυτό σήμαινε αυτομάτως κατάλυση των αδιέξοδων απόλυτων ορίων που έθετε ο Kant περί του Είναι και μη-Είναι τα οποία διαχώριζε σε διαφορετικές περιοχές η διάνοια. Η αλλοτρίωση με την έννοια του μηδενός αναδεικνύεται ως καταστατική συνθήκη. Ο λόγος, το στοιχείο της απουσίας ή της μη πεπληρωμένης εποπτείας διαδραματίζουν τον ουσιώδη ρόλο ενός χρόνου εκστατικού στον ορίζοντα της αποβλεπτικότητας και ενός υποκειμένου ως εσωτερική-εμμενής υπερβατικότητα. Ο πόλος του εγώ διαρκώς μηδενίζεται και εκλείπει υπό το πρίσμα της αυτό-συγκρότησης και της εμμενούς διαφοράς ως υπερβατικότητας που είναι ήδη αναγνωρισμένη από το υποκείμενο. Το μηδέν και η υπερβατικότητα είναι ήδη "εντός" του ιδιότυπου αντιλαμβάνειν του υποκειμένου.

Η κατηγοριακή εποπτεία που αφορά την αποβλεπτικότητα της σκέψης και του λόγου, μας παρέχει μια υψηλότερη βαθμίδα νοητικό-νοηματικών επιτευγμάτων. Βρίσκεται στο έδαφος των στηριζόμενων ενεργημάτων της συνείδησης που μπορούν πολύ πιο εύκολα, απ' ό,τι τα υπόλοιπα ειδικά ενεργήματα, να εκδιπλώσουν άπειρα και ποικίλα νοήματα και δυνατότητες. Είναι η επιμέρους βαθμίδα ενεργημάτων που ο Husserl της έδωσε τη μεγαλύτερη σημασία για να φέρει στην επιφάνεια την πρωταρχική πηγή της πραγματικότητας. Για μια πηγή που μας διαφεύγει διαρκώς βάσει και των άπειρων σχέσεων κινήτρου που "εσωτερικά" ενέχει. Η πραγματικότητα γίνεται πλέον έλλογα σχετική και το υποκείμενο τοποθετείται σε μια έλλογη σκεπτικιστική βάση. Σε μια διαρκή συγκρότηση που αφορά τον κόσμο και το ίδιο. Οι συνθήκες ύπαρξής του και ο περιβάλλον-κόσμος του υποκειμένου δεν μπορούν να παραβλεφθούν καθώς είναι και εκείνα τα βασικά στοιχεία που επηρεάζουν την αυτό-συγκρότησή και εξιακότητά του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία του Kant

- 1 I. Kant, " *Προλεγόμενα σε κάθε Μελλοντική Μεταφυσική* ", μτφρ. Γ. Τζαβάρας, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 2013
- 2 Kant, "Κριτική του Καθαρού Λόγου", μτφρ. Α.Γιανναράς, εκδ. Παπαζήση, τ. 1,2, Αθήνα 1978
- 3 Ε. Κασσίρερ, "Καντ, *Η Ζωή και το Έργο του* ", μτφρ. Σ. Γερογιωργάκης, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2006,
- 4 Γ. Τζαβάρας, "Ο Καντιανός Χρόνος κατά τον Χάιντεγκερ", εκδ. Δωδώνη, Αθήνα – Γιάννινα 1989
- 5 P.Guyer, "KANT", μτφρ. Γ.Μαραγκός, Αθήνα 2006

Βιβλιογραφία του Husserl

- 1 Ε. Husserl, "Φαινομενολογία", Το Άρθρο για την ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ BRITANNICA, μτφρ. Π. Θεοδώρου, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2005
- 2 Ε. Husserl, "Καρτεσιανοί στοχασμοί ", μτφρ. Παύλος Κόντος, εκδ. Ροές, Αθήνα 2002
- 3 Έ. Χούσσερλ, "Δεύτερη Λογική Έρευνα", Η Ιδεατή Ενότητα του Είδους και οι Νεώτερες Θεωρίες για την Αφαίρεση, μτφρ. Ν.Μ.Σκουτερόπουλος, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1986
- 4 R. Sokolowski, "Εισαγωγή στη Φαινομενολογία", μτφρ. Π. Κοντός, εκδ. Πανεπιστημίου Πατρών, έκδοση β', Πάτρα 2006
- 5 Ν. Ζαχάβη, "Χούσερλ", μτφρ. Μ. Μαθιωδάκη, επιμ. Α. Χατζημωυσής, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2010
- 6 Π. Θεοδώρου, "Αντίληψη και Θεωρία ως Πρακτικές", Φαινομενολογικές Έρευνες για το νόημα της αντικειμενικότητας στην Αντίληψη, στην Επιστήμη και στην Πράξη, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2006